

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ "ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ.,

ΑΘΗΝΑΙ

ΜΑΡΤΙΟΣ 1942

ΑΡΙΘ. 29.

Η ΑΠΟΡΙΑ

Ἐνθυμείσθε;

Ἄλλὰ μήπως εἶναι εὐκόλον νὰ ἐνθυμηθῆτε τέτοια πράγματα; Μέσα εἰς τὴν ψυχὴν σας—μέσα εἰς τὴν ψυχὴν ὄλων μας—εἶναι τόσον βαθειὰ θαμμένα ὅλα αὐτά, ἢ σκόνῃ ὄχι τόσον τοῦ πολλοῦ χρόνου ὅσον τῆς πολλῆς ζωῆς τὰ ἔχει κρύψει ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ τὰ ἀνασκαλένη κανεῖς, ὅλα ἐκεῖνα τὰ λόγια, πού εἶχαν γεμίσει τὴν πνευματικὴν ὑπαρξιν γενεῶν ὀλοκλήρων ἐδώ εἰς τὸν τόπον μας. Λόγια παχειά, ὁμορφοκοιμένα κάποτε, τεχνικά πάντοτε, λόγια πού ἐγέμιζαν τὸν ἀκροατὴν μὲ ὑποσχέσεις. Λόγια στόμφου, λόγια ἐπαγγελιῶν, ἐρίγδουπα ἢ τραγουδιστά, ἦσαν τὰ λόγια αὐτὰ τὸ θεμέλιον, ἐπάνω εἰς τὸ ὅποιον ἐκτίσθη ἐκεῖνο πού καλεῖται «νεοελληνικὴ διανόησις». Δὲν ἐμιλοῦσαν, τὰ λόγια αὐτὰ εἰς τὸν ὄριμον ἀνθρώπον μόνον. Εἰς τὸν νεανίαν ἐμιλοῦσαν, εἰς τὸν ἔφηβον, εἰς τὸ παιδάκι. Εἰς τοῦ βρέφους τὴν κούνια ἀντικατέστησαν τὸ μητρικὸ νανούρισμα, καὶ τὴν ὄλην ὑπαρξιν τοῦ Ἕλληνος, ἰδίως τοῦ Ἕλληνος «διανοουμένοι» τὴν ἐτύλιγαν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον, τὴν ἐπλημμύριζαν κατόπιν ὡς τὰ κατὰβαθα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶναι βέβαιον, ὅτι διὰ κανένα ἄλλον λόγον δὲν θὰ ὑπάρχη πλέον χῶρος οὔτε δυνατότης ἐπιδράσεως.

—Μὰ γὰ ποῖα λόγια μιλάτε λοιπόν;

—Ἐ, ὄχι δά! Δὲν εἶναι καὶ τόσον παλιὰ ὑπόθεσις αὐτή, ὥστε νὰ τὴν ἔχετε ξεχάσει! Τὴν ἐξήσαμεν ὅλοι μας τὴν ἐποχὴν—ὄχι καὶ τόσον μακρυνήν—ὅπου τὰ λόγια τῶν «νέων» σκέψαν τῶν μοντέρων ἰδα-

νιῶν, τῶν καινούργιων ἀνθρώπων, καὶ τὰ λοιπὰ καὶ τὰ λοιπὰ, θέλετε μὲ τὸν θόρυβον, θέλετε μὲ τὴν κάποιαν πειθῶ, παρέσυραν τὰ πλήθη, καὶ ἠπέλουν νὰ καταστήσουν «ἀποσυναγώγους» τοῦ πολιτισμοῦ, ἐκείνους πού δὲν παρεσύροντο. Βλέπετε μὲ τὸ νὰ περιφρονηῖ κανεῖς τὴν Ἀλήθειαν τῆς Πίστεως, καὶ νὰ ἐκδηλώνη προπετῶς τὴν περιφρόνησιν αὐτήν, μὲ τὸ νὰ πιθηκίῃ τις μαϊμούδες καὶ νὰ προπαγανδίῃ ὄλων τῶν εἰδῶν τὰ ξεπορτίσματα, ἐπρόκειτο νὰ ἀνοιχθοῦν νέοι ὀρίζοντες, τῆς νέας ζωῆς, τῆς νέας ἀλήθειας πού θὰ κάμῃ τὸν ἀνθρώπον δυνατόν, μὲ τὴν πνοὴν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τῆς ἀλληλεγγύης, καὶ τὰ λοιπὰ καὶ τὰ λοιπὰ. Μά, τὰ ἐλησημονήσατε λοιπόν; Καὶ ὅμως, δὲν ἔχει δὰ περάσει καὶ τόσος καιρὸς!

—Ἐ, καὶ τώρα τί μᾶς τὰ θυμίζετε αὐτά; Διατί ξαναγυρίζετε εἰς αὐτὸ τὸ θέμα;

—Διατί; Μά, διότι σήμερον, παραπάνω ἀπὸ κάθε ἄλλην ἐποχὴν, ἦτο εὐκαιρία διὰ νὰ ἴδωμεν ὡς πραγματικότητα τὰ λόγια αὐτά. Βεβαίως δὲν θὰ ἐπερίμενε κανεῖς ὅλα αὐτὰ τὰ λόγια περὶ ἀνθρωπισμῶν καὶ ἄλλων παρομοίων μαντζουριῶν νὰ πραγματοποιηθοῦν κατὰ γράμμα! Ἄλλὰ, πῶς τὸ θέλετε, καὶ ἐπερίμενε κανεῖς, νά, τώρα, εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτήν, καὶ νὰ ἐξεδήλωναν καὶ οἱ διανοούμενοί μας πρακτικῶς εἰς συμπόνοιαν, εἰς ἰκανότητα κατανοήσεως, βοηθείας, ἀνακουφίσεως ἐκείνου πού πάσχει. Εἰς κάτι, τέλος πάντων, νὰ φανῇ τώρα ἐνισχυτικὴ, παρήγορος, θεραπευτικὴ τοῦ ἀνθρώπινου πόνου ἢ διανόησις ἐκείνη, ἢ ὁ-

ποία ἐπὶ ἓνα αἰῶνα ἐκυβέρνησε πνευματικῶς τὴν Ἑλλάδα!

*

Εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ προηγουμένου φύλλου θὰ εἶδατε τὴν φωνὴν τῆς διαμαρτυρίας, τῆς διαμαρτυρίας τὴν ὁποίαν κáμνει ἡ ἀγάπη. Φωνὴ ἑλέγγου ἦτο, καὶ ἑλέγγου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐστρέφετο πρὸς ἀντιφρονούντας. Πρὸς ὁμοφρονούντας ἐστρέφετο, πρὸς ὁμοπίστους, πρὸς ὁμοψύχους, ὁ ἔλεγχος αὐτός. Πρὸς τοὺς χριστιανούς ἀναγνώστας ἐστρέφετο τὸ ἐρώτημα, ἐρώτημα ἐλεγκτικόν, τί ἀρὰ γε κáμνομεν ἡμεῖς διὰ τὴν ἀγάπης τὴν δύναμιν τὴν ἔμπρακτον.

Καὶ ὁ ἔλεγχος αὐτός, ὁ ὁποῖος ἐστρέφετο πρὸς ὁμόφροντας ἀναγνώστας, δὲν ἦτο δύσκολον τὴν ἀντικρουσθῆ ὡς ὑπερβολικός. Ἄλλ' ὄχι μόνον ὑπερβολικός. Καὶ ἄδικος κάπως ἦτο, διότι παρεγνώριζε τὴν τόσην συμβολὴν, τὰς τόσας θυσίας μεγίστου μέρους ἐκείνων εἰς τοὺς ὁποῖους ἀτηνύνετο. Τὸ ἔργον τῆς ἀγάπης, ποῦ συντελεῖται καθημερινῶς ἀθρόουτον, ἀλλὰ δι' αὐτὸ περισσότερον εὐεργετικόν, θαυματοργὸν πολλάκις, διεμαρτύρητο κατὰ τῶν διαμαρτυριῶν αὐτῶν, εἰς τὴν γενικότητά των τουλάχιστον.

Ἄλλ' ἡμεῖς δὲν ζητοῦμεν συγγνώμην δι' αὐτό. Οὐτε ἐκφραζόμεν τὴν λύπην μας». Τὴν χαρὰν μας ἐκφραζόμεν, διότι, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς χριστιανικῆς—ἄς ποῦμε: τῆς χριστιανικῆς διανοήσεως—ὁ ἔλεγχος δεικνύεται ὑπερβολικός, ἄδικος. Καὶ ἔτσι ὁμως καλὸν κáμνει, διότι πάντοτε κáτι μένει νὰ γίνῃ περισσότερον, ἐπιμελέστερον, μεθοδικώτερον εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀγάπης.

Ἄλλὰ ἂν ὁ ἔλεγχος αὐτός ἐστρέφετο παρατέρα, εἰς τὸν κόσμον τῆς ὀρθολογιστικῆς διανοήσεως;

*

Ἔλεγχος; Ποῦ ἔλεγχος; ποῦ νὰ μᾶς ἐπιτρέψουν ἔλεγχον, ἐκείνοι ποῦ ἤλεγχον καὶ διεκωμόδουν καὶ ἐξεμνηκτῆριζον κάθε ἱερόν καὶ ὅσιόν! Ὅχι ἔλεγχον λοιπόν! Ἀπορίαν μόνον θὰ διατυπώσωμεν. Καὶ δὲν θὰ τὴν διατυπώσωμεν ἡμεῖς. Θὰ τὴν διατυπώσῃ—τὴν διατυπώσει κάθε ὄραν καὶ

κάθε στιγμήν—ἡ πραγματικότης.

Λοιπόν; ποῦ εἶναι λοιπὸν τώρα ἡ δρασίς, ἡ ἐργασία, ἡ εὐεργετικὴ ἐπιρροὴ ὄλων ἐκείνων τῶν μεγάλων λόγων μὲ τοὺς ἀνθρωπισμούς, τὰς ἀλληλεγγύας, τοὺς λυτρωμούς ἀπὸ τὸν πόνον, τὴν συμπόνοιαν καὶ ὅλα τὰ παρόμοια; Καὶ τί κáνουν, λοιπόν, εἰς μίαν τέτοιαν «εὐκαιρίαν» ἐμπράκτου ἐφαρμογῆς, οἱ κήρυκες καὶ προπαγανδισταὶ τῶν διαφόρων αὐτῶν ἀνθρωπιστικῶν ἰδανικῶν; Τί κáνουν οἱ διάφοροι ὑπερδιανοηταὶ καὶ ἄλτρονισμόλογοι καὶ σεξολόγοι καὶ λόγιοι τῆς τόσον θεωρητικῆς ἄλλοτε διανοήσεως; Διατί λοιπὸν ἀφίνουν τὸ ἔργον αὐτὸ τῆς ἀγάπης, τῆς φιλανθρωπίας, νὰ τὸ ἐξυπηρετοῦν ἔργα χριστιανικά, μὲ ἐπιτελεῖον ἀπὸ χριστιανούς, ἀπὸ ἀνθρώπους τῆς πίστεως; Τί ἔγιναν αὐτοί, μὲ τὰ ἰδανικά των; Διατί δὲν χρησιμοποιοῦν τὸν λόγον των, τὴν πένναν των, τὰς ἰκανότητάς των, διὰ τὴν ἀγαπῆσθαι εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀγάπης, τῆς ἀνθρωπιστικῆς ἀγάπης, ἔστω; Πότε θὰ βγοῦν λοιπὸν ἀπὸ τὸ καθοῦν τοῦ ἐγωκεντρικισμοῦ, ἀπὸ τὰς ἀφορητικὰς ἀκαίρους φιλολογίας, ἀπὸ τὰ ἀνατριχαστικῶς ἀδιάφορα καὶ ξένα πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς χρονογραφήματα καὶ λογοτεχνήματα, διὰ τὴν ἀνασκομπωθῶν καὶ αὐτοί, καὶ νὰ βοηθήσουν μὲ τὸν λόγον, μὲ τὴν πένναν, μὲ τὴν τέχνην, μὲ τὸ βαλάντιον (δὲν εἶναι ὅλοι πάμπτωχοι!) εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἀγάπης διὰ τὸν πάσχοντα συνάνθρωπον—ἀφοῦ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἰποῦμε «ἀδελφόν»; Διατί δὲν κτυποῦν τὴν πόρταν τοῦ πλουσίου, διὰ τὸν τὸν συγκινήσουν, τοῦ ἐκμεταλλεστοῦ, διὰ τὸν τὸν φέρον εἰς συναίσθησιν, τοῦ ἀδιαφόρου, διὰ τὸν τὸν ἐξυπνήσουν, τοῦ πεινασμένου, τοῦ ἀρρώστου, τοῦ δυστυχισμένου διὰ τὴν ἰδοῦν τί ἡμποροῦν νὰ κáμουν διὰ τὴν φέρουν καὶ αὐτοὶ μίαν ἀνακούφισιν;

*

Ἄλλ' ἡ ἀπορία εἶναι ἀδικαιολόγητος ἔσως. Ἡ νέκρα ἡ πνευματικὴ τῆς νεοελληνικῆς διανοήσεως, δὲν εἶναι κáτι τὸ νέον. Ἔπρεπε νὰ τὴν περιμένομεν τὴν νέκραν αὐτὴν. Καὶ ὅσοι δὲν τὴν ἐπερίμεναν, ὅσοι ἐστήριζαν ἐλπίδας, ὅτι αὐτὰ τὰ παχειά, ὁμορφοκομμένα, θεωρητικῆ ἢ σιγοτραγου-

τὸ θέατρο τῆς ζωῆς

ΝΕΟΙ

Με περισσή χαρά παραχωρῶ τὴ θέσι
τῆς στήλης αὐτῆς σ' ἓναν ἄλλο.

Ἄς ἔκανα κι' ἄλλοιῶς...

Ἐνα κύμα ζωντανίας, φλογερῆς πεποι-
θήσεως, νεανικῆς ὁρμῆς ξεληθοῦσε ἀπὸ
τις σελίδες αὐτῆς ποὺ κόπηκαν ἀπὸ τὸ μα-
θητικὸ τετράδιο πρὶν γίνουν ἐπιστολὴ.

Γιατί σὲ μιὰ ἐπιστολὴ σὰς προσκαλῶ νὰ
σκέψετε καὶ ν' ἀκούσετε μέσα στὶς σελίδες
τῆς τὸ τραγοῦδι ποὺ τονίζει ἡ εὐφροστη ψυ-
χὴ ἑνὸς νέου παιδιοῦ.

Τραγοῦδι;... Μάλιστα! Σήμερα; Ἐδῶ
σὰς θέλω!

Μὰ τί θέλατε, τὶς χίλιοιπομπόμενες ἐπικαι-
ρότητες; Τὸ ἀγωνιώδες κνηρητὸ ἀκαρπών
ἐλπίδων ἀπὸ στεῖρες πηγές γιὰ θέμα;

Ἦλθε ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ταιριαστὴ ἀ-
πάντησι τῆς νεολαίας στὸ προηγούμενο «θέ-
ατρο». Ἐκεῖ εἶπαμε τὸ «ἀντίο» στὴν γε-
νεὰ ποὺ πέθανε, στὴν μελαγχολία, τὴν ἀρ-
τηριοσκληρωσι, τὶς ρυτίδες, τὴν ἀπιστία,
τοὺς φόβους.

Ζητᾷ τώρα ὁ «μαθητῆς τοῦ ἀνωτέρου
Κατηχητικοῦ Σχολείου τῆς Θεσσαλονίκης»,
ὅπως αὐτοσυνιστάται, τὸν λόγο...

Καὶ μὲ τέτοιο κουράγιο...

Ἄχι παίζουμε!... Ἐδῶ μιλοῦν τὰ 18
χρόνια, καὶ φοιτᾷ στὴν καρδιά. Ἡ ἐπιστο-
λὴ του—γραμμὴν ὅσοτερά ἀπὸ τὶς γιορτῆς
τῶν Χριστουγέννων—ἀρχίζει:

«Σὰν ἀγωνιστῆς κι' ἐγὼ τῆς χριστιανι-

κῆς ἰδεολογίας θεωρῶ καθήκον μου νὰ
χτυπήσω ἀπὸ τὶς σελίδες σας, τὴν ἰδέα ποὺ
οἱ σοφοὶ ὀδηγητῆς ξελαρυγγιάσθηκαν νὰ
ὑποστηρίξουν, ὅτι δηλαδὴ ἡ χριστιανικὴ
ζωὴ περιορίζει τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς ὅποτεδή-
ποτε ἄλλοτε, μὰ καὶ σημεῖρα ἀκόμη. Περι-
γράφοντας λοιπὸν ἓνα κομμάτι τέτοιας ζω-
ῆς ποὺ πέρασα τὴν ἡμέρα τῶν Χριστου-
γέννων, τῶν φρεϊνῶν Χριστουγέννων, θὰ
δώσω τὴν ἀπάντησι σ' αὐτοῦς».

Δὲν σὰς εἶπα λοιπὸν ἐγὼ πὼς δὲν εἶναι
παιχνίδια; Κοπιᾶστε παρακαλῶ νὰ μοῦ
βρῆτε τέτοια φλόγα ἔδῶ καὶ τριάντα χρό-
νια στὸ μαμμόθροπτο τῶν νέων τότε ἰδεῶν
ποὺ πιλίζε στὴν αἰθουσα τοῦ Γυμνασίου
τοῦ τῆν θεωρία τοῦ Χαϊκελ καὶ στὸ σοκά-
κι τὴν πρώτη γόπα.

«Τὸ ἀπόγευμα, συνεχίζει, τῆς ἡμέρας
τῶν Χριστουγέννων ἐγυροῦσα ἀπὸ τὴν ἐ-
ορτῆ τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου Ἐργαζο-
μένων Νέων. Στὸ δρόμο νόμιζες πὼς κά-
τι μοῦ φτέρωνε τὰ πόδια ἢ καρδιά μου
ἦταν πλημμυρισμένη ἀπὸ τέτοια χαρὰ καὶ
γαλήνη ποὺ ἄρχισα κι' ὄλας νὰ σιγοσφυρί-
ζω τὸ γνωστὸ στὴ χριστιανικὴ νεολαία τρα-
γοῦδι «Ζωὴ γιὰ μᾶς τοὺς νέους» Ἐν τῷ
μεταξὺ στὸ νοῦ μου ἔφερα ὅλες τὶς εἰκό-
νες ποῦσαν περάσει ἀπ' τὰ μάτια μου ἀπὸ
τὸ πρῶτ.

Πρῶτα ἡ κατασκευαστικὴ λειτουργία στὸν
Ἅγιο Ἀθανάσιο, στὴν ἐκκλησία τῶν Νέ-
ων, ἀνάμεσα σὲ μιὰ κοσμοπλημμύρα.

Μὲ τὴ σειρά τῆς ἦλθε στὸ νοῦ μου ἡ ἐ-
πίσκεψί μας στοὺς ἀσθενεῖς τοῦ Δημοτι-
κοῦ Νοσοκομείου.

Μὰ τί ξέσπασμα χαρῆς ἦταν ἐκεῖνο, ἐ-
κεῖ, στὸ κτίριο τοῦ πόνου, ὅταν ὄλοι μαζί
μ' ἓνα στόμα καὶ μιὰ καρδιά, φοιτηταί,
μαθηταί, ἐργαζόμενοι νέοι, ἀρχίσαμε νὰ
ψάλλουμε μὲ γλυκεῖα, σταθερὴ φωνή,
«Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε...»!

Ἦταν μιὰ πραγματικὴ συναδέλφωση
ψυχῶν ἐπισκεπτῶν καὶ ἀσθενῶν, ὅταν οἱ
χαρούμενοι νέοι μὲ τὰ γεμάτα δῶρα χέρια
σὰν χεῖμαρρος ἐχύθησαν στοὺς θαλάμους
περιτριγυρίζοντας τὰ κρεβάτια τῶν ἀσθε-
νῶν.

Τὰ πρόσωπα ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ λευκὰ μα-
ξιλάρια προβάλλον μὲ μάτια λαμπερὰ καὶ
φρεϊνὰ.

διεστὰ λόγια θὰ ἠμποροῦσαν νὰ ἀντικατα-
στήσουν τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Ἀγάπης διὰ
τὸν ἄνθρωπον μὲ τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰς
θλίψεις του, αὐτοὶ βλέπουν τώρα τὴν δι-
αφορὰν μεταξὺ τοῦ κόσμου τῆς πίστεως,
τῆς Ἀληθείας, καὶ τοῦ κόσμου τῆς Ἀρνή-
σεως, τῆς κενολόγου χυμῆρας.

Καὶ εἶναι ἡ ἀνάβλεψις αὐτὴ ἓνα κέρδος
πολυτιμώτατον.

Ποῦ καὶ ποῦ κανένα μαντῆλι ἀνέβαινε νὰ σκουπίσῃ τὸ δάκρυ τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς Ἐκείνον ποῦ μετὰ τὴ γέννησί Του σκόπισε τὴν πραγματικὴ χαρὰ καὶ «ἐπὶ γῆς εἰρήνη».

Ἔ! μὰ δὲν μπορῶ νὰ περιγράψω μὲ τὰ φτωχὰ λόγια τῆς ἀνθρώπινης γλώσσας μου τὸ τί αἰσθάνθηκα, παρὰ μονάχα νὰ θυμηθῶ τὰ λόγια τοῦ Ἐθαγγελίου ποῦ βοῦνταν στὰ αὐτιά μου: «τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν δίδομι ὑμῖν...».

Ἔ! νὰ τὴν μᾶς τὴν ἔδωσε, νὰ τὴν μέσα μας, γύρω μας χειροπιαστὴ τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς ποῦ ὁ κόσμος ὁ ἔξω τὴν ζητᾷ ἄλλοῦ μάταια.

Κι' ἔπειτα ἔρχεται στὸ νοῦ μου ἡ γιορτὴ τοῦ Κατ. Σχολείου Ἐργαζομένων Νέων. Τὰ φιλότιμα καὶ εὐγενικὰ παιδιὰ μᾶς ἔδωσαν μιὰ ὑπέροχη εἰκόνα τῆς δρασεῶς των τῆς εὐγενικῆς, μᾶς ἔδωσαν νὰ νοιώσωμε τὴν ἀξιοπρέπεια καὶ τὸ φωτεινὸ θάρρος ποῦ πλημμυρίζουν τὸ Χριστιανὸν ἔργατι.

Μέσα στὴν ἀπελπισία καὶ τὴν κατῆφεια ποῦ καλλιεργεῖ ἡ ἀπιστία καὶ τὸ ἐρωτηματικὸ ἰὸ μεγάλο ποῦ ἐκρέμασαν σὰν μετέωρο οἱ «σοφῆς» κεφαλῆς ἕνας μικρὸς μαθητὴς τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου ὀρθώνεται καὶ τοὺς ἀπαντᾷ μετὰ τὴν ἐπιδό: «ὁ Χριστὸς εἶναι ποῦ δίνει τὴν χαρὰ καὶ τὴν εἰρήνη!»

Σᾶς προσέφερα ἐπὶ λέξει τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ποῦ ξεχειλίζει ἀπὸ αἰσιοδοξία, θάρρος καὶ πίστι.

Πόσοι ἀπὸ τοὺς «μεγάλους» ποῦ, ὅπως γράφει ὁ νεαρὸς ἐπιστολογράφος, ἐκρέμασαν τὸ μεγάλο ἐρωτηματικὸ στὸν στενὸ δριζόντια τῶν βλέψεων τους θὰ τολμήσουν ν' ἀντιτάξουν τὸν σκεπτικισμό τους στὸν φοίνικα αὐτὸν τῆς πίστεως ποῦ ἡ φωτιὰ τῆς ἔναγεγνᾶ ἀπὸ τὴν τέφρα τῆς παλῆας, τῆς γερασμένης γενεᾶς; Καὶ εἶναι μονάχο του αὐτὸ τὸ παιδί;

«Νεαρὸι πιστοί», γράφει παρακάτω,

σπουδασταί, μαθηταί, ἐργάται μὲ μάτια φωτεινὰ γεμάτα ἐνθουσιασμό καὶ θέλησι βροντοφωνοῦν τοὺς ἀπελπισμένους σκεπτικιστὰς «ἔρχου καὶ ἴδε»! Οὔτε μακρὰ ἀπὸ τὴν πραγματικὴ τῆς ζωῆς πάλι βρίσκειται, σὲ σφαίρες φανταστικῆς ἐνὸς σύντομου ἐνθουσιασμοῦ. Μὲ πεποιθήσι κλείνει τὴν ἐπιστολὴν του: «Νὰ λοιπὸν ποῦ μπορεῖ νὰ δῆ καὶ νὰ νοιώσῃ τὴν χαρὰ ὁ καθένας μας σ' ὅλες τὶς στιγμῆς, ἀκόμη καὶ ὅταν πονεθὰ δὲν φαντάζεται νὰ τὴν βοῆ. Κι' ὕστερα μᾶς λέγανε, ὄχι τώρα, στοὺς ἡσυχους ἀκόμα καιρούς: ἐσεῖς οἱ χριστιανοὶ δὲν μπορεῖτε νὰ νοιώσετε τὴν χαρὰ τῆς ζωῆς, ἄστε μας νὰ χαροῦμε τὴν ζωὴν μας. Ἔ! ἀντε νὰ χαρῆτε κι' ἐσεῖς, οἱ ἀπιστοὶ. Τώρα ἂν μπορεῖτε. Νὰ δοῦμε πῶς θὰ τὰ καταφέρετε».

*

Μιτράβο παιδιὰ! Ἐδώσατε χαρὰ στὶς στήλες αὐτὲς μὲ τὴν καινούργια ζωὴ ποῦ σφύζει στὶς φλέβες σας. Καὶ ξέρομε κι' ἄλλα ποῦ ἐσεῖς μετριοφρονα δὲν τὰ γράφετε. Ξέρομε πῶς πρωτοστατεῖτε στὸ σπίτι σας, γιὰ τὴν συλλογὴ τῆς «ἀγίας μερίδος» τοῦ περισσοῦ πιάτου γιὰ τὸν ἀδελφὸ σας ποῦ στερεῖται. Ξέρομε πῶς στηρίζετε μὲ εὐεργετικὴ πρωτοβουλία τὸν ἐξαντλημένον διαβάτη. Ξέρομε τὰ χονάκια μὲ τὴ σταφίδα ποῦ οὐς περισσεύουν πάντα ἀπὸ τὸ λιτότατο προῖνό σας γιὰ νὰ τὰ μοιράστε στὰ μικρὰ ποῦ συναντᾶτε χλωμὰ στὸν δρόμο. Ξέρομε πῶς εἰστε στὸ σπίτι σας ἡ φωτεινὴ ἀκτίς, ὁ ἥλιος τῆς ἐλπίδας, τὰ ἀκούραστα πόδια, τὰ εὐεργετικὰ χέρια.

Καὶ ὅλ' αὐτὰ τὴν ὥρα ποῦ τὰ μάτια ὄσων μένουν μακρὰ ἀπὸ τὴν πίστι θαμπώνει τὸ «μετέωρο ἐρωτηματικόν» — μ' ὅλο ποῦ ἀπέναντί σας παιδιὰ ἀποκαλοῦνται «οἱ μεγάλοι» καὶ ἄλλοι συνομήλικοι σας χασομερᾶνε στὴν οὐρὰ τοῦ περιπτέρου γιὰ νὰ οἰκονομήσουν τὸ πακέτο τους...

θρονος αὐτὸς εἶναι βέβαιο πὸς μὲ εὐλικρίνεια καὶ βαθύτητα ἐπίστευε κ' ἐπάσχιζε νὰ κἀνὴ ζωὴ του τὴν πίστι του αὐτῆ. Τόσο τὸ δόγμα ἔχει ἀγνοηθῆ.

*

Εἶναι λοιπὸν Χριστιανὸς ὁ Παπαδιαμάντης. Ἡ κρίσις αὐτῆ εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἂν ἦταν ἢ ὄχι ὑποδειγματικὸς Χριστιανός. Ἡ δευτέρα αὐτῆ κρίσις δὲν χρησιμεύει ἐδῶ καί, πάντως—αὐτὸ πρέπει νὰ κατανοηθῆ—δὲν μᾶς χρειάζεται καθόλου γιὰ τὴν πρώτη, πού εἶναι ἐντελῶς ἄλλο ζήτημα. Μιά πού, ὁμως, τόσα ἐγράφησαν καὶ πάνω σ' αὐτό, τοῦτο μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς: Ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης, πού δὲν θέλησε νὰ ἐπιζοιωνήσῃ μὲ τὴ ζωντανή χριστιανικὴ κίνησι τῶν νεωτέρων χρόνων—ὑπῆρχε δὲ αὐτῆ καὶ στὰ χρόνια του καὶ στὸν τόπο του—ἀντιλοῦσε τὸν χριστιανισμό του ἀπὸ τὴν διδασκαλία καὶ τὴ ζωὴ τοῦ νησιοῦ του. Κι' ἦταν φυσικὸ νὰ μὴν ὀδηγῆται καὶ νὰ μὴν παίρῃ πάντα περιεχόμενο ἀπ' τὸ πνεῦμα ὁ σεβασμός του πρὸς τὸν τύπο. Ἀλλὰ αὐτὰ εἶναι λεπτομέρειες, ὅταν ἀκόμα γίνεται συζήτησι γιὰ τὸ ἄφα. Ὁ Παπαδιαμάντης κρίνει μὲ τὸ κριτήριον τὸ χριστιανικὸ τὴν ἐποχὴ του καὶ τὰ κατοπινὰ του χρόνια, κάθε φορὰ πού τὸν κρίνουν.

Λοιπὸν ἡ κριτικὴ αὐτῆ, καὶ ἡ τότε καὶ ἡ σημερινή, πού θὰ σχολιασθῆ καὶ λεπτομερειακὰ ἀπὸ τίς στήλες αὐτὲς μὲ ἄλλη εὐκαιρία, δείχνει πρῶτα-πρῶτα ὅτι ὁ χριστιανισμός του δὲν ἐμπόδισε τὸν Παπαδιαμάντη νὰ ἐπιβληθῆ ὡς λογοτέχνης. Εἶναι κι' αὐτὸ τὸ πρωταρχικὸ συμπέρασμα χρησιμώτατο, γιατί τὸ ἀντίθετον πιστεύεται γενικά· ὅτι δηλαδή δὲν θάνα τεχνίτης ἄξιος τοῦ ὄνματος ὅποιος δὲν πιστεύει τὸ δόγμα «ἢ Τέχνη γιὰ τὴν Τέχνη»—ἂν πῆς μάλιστα γιὰ Χριστιανισμό, οὔτε λόγος νὰ γίνεται! Καὶ ὁμως διαπιστώνεται σήμερα μὲ κάθε ἀρμοδιότητα πὸς τὸν Παπαδιαμάντη δὲν τὸν ξεχάσαμε οὔτε στιγμή, ἀπὸ τότε πού πέθανε καὶ δὲν ἀφαιρέσαμε οὔτε λέξι ἀπὸ τὰ ἐγκώμια πού τοῦ ἔπλεξε ἡ γενεά του! Τὸ ὅτι λοιπὸν ὁ Παπαδιαμάντης ἀνέκαθεν καὶ μέχρι σήμερα ἔχει ἐκτιμηθῆ τόσο, καὶ μάλιστα σταθερὰ καὶ ἀδιαμφισβήτητα (πε-

τριῆς στὸν ἥλιο εἶναι κάτι μεμημιοριεῖς πού διατυπώθηκαν) δείχνει ἄλλη μιὰ φορὰ πὸς ὁ πολὺς κόσμος, ἐκεῖνος πού νοιώθει τὸ βάρος τῆς ζωῆς καὶ δὲν ζῆ μέσα στὴν ψευδαίσθησι κάποιας μοντέρνας ἢ μὴ κοσμοθεωρίας, ὄχι μόνο δὲν ἀπορρίπτει ἀπὸ σκέτη προκατάληψη τίποτε, ἀρκεῖ νάνα ἀξιόλογο, ἀλλὰ ἀντίθετα τὸ δέχεται μὲ χαρὰ καὶ ἐκδηλώνει τὴν ἱκανοποίησί του ἀπ' αὐτό. Λιγίαι γιὰ τὴν Τέχνη πού εἶναι συμβολὴ στὴν πνευματικὴ του ζωὴ, καὶ τὴ χαίρεται ὅταν τὴ βρῆ.

*

Ἄν ἐξετάσουμε ἀπὸ κάπως πιὸ κοντὰ τὴν κριτικὴ αὐτῆ, θὰ ἴδοιμε βέβαια, καὶ ἂς τοὺς ξεχωρίσουμε, ἐκεῖνους πού τὸν κρίνουν φιλολογικά, πού συζητοῦν καὶ ταξινομοῦν τὰ ἔξωτερικά στοιχεῖα τῆς τέχνης του. Χρήσιμη βέβαια ἡ ἐργασία τους, ἀλλὰ ἀδιάφορη γιὰ τὴν ἀπομὴ τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ. Μένουν οἱ ἄλλοι, ὅσοι προσέχουν καὶ τὸ βάθος. Ἐδῶ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν Χριστιανὸ μιὰ πολὺ παλιὰ ἀλήθεια, πού εἶχε λεχθῆ γιὰ τὸν Χριστὸ καὶ τὴ διδασκαλία Του: Πὼς θάνα σῆμεῖον ἀντιλεγόμενον. Ἔτσι, ἐκεῖνοι πού ἔχουν πάρεϊ ἐχθρικὴ στάσι πρὸς τὸν Χριστιανισμό, δείχνουν τὰ δόντια. Καὶ ὅσοι δὲν ἔχουν θεληματικὰ καταστρέψει μέσα τους τὴ δυνατότητα νὰ ὀφεληθοῦν ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ πίστι, αὐτοὶ πλησιάζουν καὶ κἀθονται στὸ τραπέζι. Ἀπὸ τὴν ἀπομὴ αὐτῆ εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ ὅτι στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη νοιώθουν τὸν κίνδυνον, ὅσοι ἔχουν πάρεϊ θέσι ἀντίθετη πρὸς τὸν Χριστιανισμό. Ἄλλοι ζητᾶνε νὰ τὸν ὑποτιμήσουν, εἴτε ὑποτιμώντας τίς ἀρετὲς τοῦ ἔργου του, εἴτε μὲ διάφορες μοντέρνες «εομνηεῖς» τοῦ ψυχικοῦ βίου του, γιατί τοὺς ἐνοχλεῖ. Κι' ἄλλοι, οἱ ἐξυπνότεροι, προσπαθοῦν νὰ τὸν παραστήσουν, ὅσο μποροῦν, μὲ τὸ ζόρι, γιὰ τὸ δικὸ τους. Σ' αὐτῆ τὴ θέσι, τῶν ἀρνητῶν, πρέπει ν' ἀναφερθοῦν καὶ οἱ «ἐξ οἰκείων» ἀρνηταί—ἀφοῦ, δυστυχῶς, ὑπάρχουν καὶ τέτοιοι, τόσο «οἰκείοι» ὥστε ν' ἀρνοῦνται αὐτοὶ στὸ ἔργο ἐνὸς χριστιανοῦ λογίου τὴν πνευματικὴ δύναμι καὶ ἀνωτερότητα πού «ἐν χορῶ» ἀναγνωρίζουν οἱ ξένοι!

Ἄλλὰ ἄς ἀφήσουμε αὐτούς—ἀφοῦ μάλιστα ὅλοι μαζί οἱ ἀρνηταὶ ὄλων τῶν κατηγοριῶν εἶναι ἐλάχιστοι. Οἱ ἄλλοι, οἱ πολλοί, πῶς τὴν εἶδαν καὶ τί τὴν ἔκαμαν τῆ θρησκευτικότητά τοῦ Παπαδιαμάντη;

Βέβαια ἓνα μεγάλο μέρος τὴν ἔκατατιε ἀπλῶς, ὅπως ἓνα φάρμακο. Βρῆκε δηλαδὴ ἀνακούφισι καὶ θέλγητρο στὸ ἔργο του—καὶ ὅσο γιὰ τὴ θρησκευτικότητά τοῦ συγγραφέως, αὐτὴν τὴν ἠνέχθη. Ἄλλοι τὴν ἐφόρησαν καὶ στήν... ἰδιορρυθμία πού ἔχουν συνήθως οἱ μεγάλοι κ' ἔτσι τοῦ τὴν ἐσυγχώρησαν.

Εἶναι ὁμως τόσο ἐκδηλὴ μέσα στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη ἡ θρησκευτικότης, ὥστε πρόσωπα μὲ διαφορετικὴ κοσμοθεωρικὴ συγκρότησι δύσκολα μποροῦν νὰ τὴν προσδεχθοῦν. Αὐτοὶ λοιπὸν τὸν παρενόησαν, τὸν εἶδαν μέσα ἀπὸ τὸ πρῶσιμα τῶν δικῶν τους ἀντιλήψεων κ' ἔτσι δὲν εἶδαν τὸν ἀληθινὸ Παπαδιαμάντη, ἀλλὰ ἓνα ἄλλο τῆς φαντασίας των πλάσμα, πού μοιάζει πολὺ μ' αὐτούς. Ἄλλοι πάλι στέκουν μπροστά του μὲ ἀπορία: τοὺς εἶναι ἓνα αἰνίγμα.

*

Ἐκεῖνο ὁμως πού ἔχει τὴ μεγαλύτερη σημασία εἶναι τὸ ἀκόλουθο. Ὅτι στήν ἐποχὴ μας, καὶ μάλιστα σήμερα, μέσα στίς κρίσιμες συνθήκες πού μᾶς τοιγυρίζουν καί, ἀσφαλῶς, μὲ τὴν ὄθησι αὐτῶν τῶν συνθηκῶν, παρουσιάζονται καὶ λόγοι πού κάνουν τὸ μεγάλο ἀποφασιστικὸ βῆμα καὶ προχωροῦν παρατέρα, στήν ὀρθὴ κριτικὴ τοῦ Παπαδιαμάντη, βρισκοντας ἀκριβῶς τὸ στόχο καὶ καταλαβαίνοντας γιὰ πρώτη φορὰ πῶς ἡ θρησκευτικότης τοῦ Παπαδιαμάντη δὲν εἶναι κάτι πού θὰ τὸ ἀνεχθοῦμε ἐπειδὴ εἶναι μεγάλος, ἀλλὰ εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ πού τὸν κάνει μεγάλο. Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν εἶναι μεγάλος π α ρ ἂ τῆ θρησκευτικότητά του, ἀλλὰ ἔ ξ α ἰ τ β α ς τ η ς. Τέτοια ἀναγνώρισι ἀπὸ τοὺς κύκλους τῶν λογίων μας ἀνοίγει γιὰ τὴ σύγχρονη διανόησι τοῦ τόπου ἕναν καινούργιο κόσμο, ἀπόψεις ἀνοιχτὲς πρὸς θεάματα

θαυμάσια καὶ μεγάλα. Γιὰ πρώτη φορὰ οἱ λόγοι μας, θαυμάζοντας τὸν Παπαδιαμάντη, δὲν σταματοῦν στήν ποίησι καὶ τὸν λυρισμὸ πού παρουσιάζει τὸ ἔργο του, ἀλλὰ καταλαβαίνουν πῶς αὐτὴ ἡ ποίησις κ' ὁ λυρισμὸς ἔχουν βαθύτερη πηγὴ κ' ὅτι αὐτὴν ἀκριβῶς τῆ βαθύτερη πηγὴ πρέπει ν' ἀναζητοῦμε—ἄλλοιως θὰ ἐξακολουθοῦν οἱ αἰσθητικοὶ μας ν' ἀποροῦν πού ὀφείλεται τὸ θέλγητρο τοῦ Παπαδιαμάντη. Γιὰ πρώτη φορὰ γίνεται ἀντιληπτὴ ἡ σπουδαία, κεντρικὴ, θέσι πού εἶχε στή ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Χριστιανοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνη ἡ θρησκευτικότης του, ἡ χριστιανικότης του, καὶ ἀναγνωρίζεται ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης—ὁ «κοσμοκαλόγερος»—εἶχε γιὰ ὄνειρό του καὶ πίστευε ἀποστολὴν τοῦ ν' ἀγωνισθῆ γιὰ τὴ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ· ὅτι «ἔδωκε στὸ ἔργο του τὴ σφραγίδα τῆς πνευματικῆς του δωρεᾶς καὶ ἔγραψε γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸν διπλανό του καὶ νὰ τὸν κατανώσῃ μὲ τὸ φῶς τῆς λύτρωσης». Καὶ τότε, ἀφοῦ εἶν' ἔτσι, διατυπώνεται καὶ τὸ συμπέρασμα—πού εἶναι ὁ ἀντίπους ἀκριβῶς τῆς ἀπλῆς «ἀνοχῆς» τῆς θρησκευτικότητος τοῦ συγγραφέως: Γιὰ νὰ τὸν καταλάβουμε πραγματικά, «ἀπαραίτητο ἐφόδιο γιὰ κάθε μελετητὴ του εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ, ἡ ἔ σ ω τ ε ρ ι κ ῆ ἑτοιμασία». Ὅχι μόνον δὲν πρέπει ν' ἀδιαφορήσουμε γιὰ τὴ θρησκευτικότητά του, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐτοιμάσουμε καὶ τὸν ἑαυτό μας σύμφωνα μ' αὐτήν, ὥστε νὰ μᾶς εἶναι τοῦλάχιστον «ἰ-κ-ε-ί-α».

*

Δὲν ἔχει τόση σημασία ποιὸς ἔγραψε τὰ λόγια αὐτά, ποιὸς ἔκαμε τὴν ἀποκάλυψιν αὐτὴ. Τέτοια γεγονότα γενικώτερης σημασίας, δὲν πρέπει ν' ἀποδίδονται ἀποκλειστικά στὸ πρόσωπο μὲ τὴ μεσολάβησι τοῦ ὁποῦν φανερόντωνται. Ἐχουν τίς αἰτίες τὸν στὸ σύνολο καὶ ἀπ' αὐτὸ προερχονται. Εἶναι ἐκδήλωσις τοῦ γενικοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς, ἔσπλάσματα ρεύματος γενικοῦ. Κι' αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ παρήγορο.

Ο ΣΟΛΩΜΟΣ ΚΑΙ Η ΑΤΟΜΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Ἐξ ἀφορμῆς ἀρθροῦ συνεργάτου μας, δημοσιευθέντος εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 27 (Νοεμβρίου 1941) φύλλον τῶν «Ἀκτίων» ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Σολωμὸς καὶ ἡ ἀτομικὴ ψυχολογία» ὁ κ. Δ. Μωραΐτης, βιβλίον τοῦ ὁποίου σχολιάζεται εἰς τὸ μνημονευθὲν ἀρθρον, μᾶς ἀποστέλλει τὸ κατωτέρω σημεῖωμα, τὸ ὁποῖον δημοσιεύομεν ἀκολουθοῦμενον ἀπὸ σπάντησιν τοῦ συνεργάτου μας.

Ἄξιότιμε Κύριε

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν κάθε βιβλίον ἢ κάθε μελέτην πρέπει νὰ λάβωμεν τὴν ἄποψιν ἢ τὸ παρατηρήτηριον, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὁ συγγραφεύς. Ἡμεῖς εἰς τὴν ἄνω μελέτην μας ἐδηλώσαμεν τὴν ἄποψιν μας, αὕτη δὲ εἶναι ἡ τῆς Ἄτ. Ψυχολογίας. Ἄλλ' ὁ κριτικός μας ποῖαν ἄποψιν λαμβάνει; Τοῦτο δὲν τὸ δηλώνει, ἀλλὰ διαφαίνεται ἀπὸ τὰ γραφομένα του. «Γὰ ντοκοιμένα τῆς χριστιανικότητος (τοῦ Σολωμοῦ) ἦταν πολλά. Ὁ Σολωμὸς χάρις εἰς τὴν χριστιανικὴν του ἀνατροφὴν ἀπὸ τὰ πρῶτα ποιητικὰ του βήματα παρουσιάσθη ὡς λάτρης τοῦ Θεοῦ... ἡ κοσμοθεωρία τοῦ Σολωμοῦ ἔχει καθαρά χριστιανικὴ ἔμπνευσι...». Ἐξ αὐτοῦ ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ κριτικὸς ἔχει τὴν ἐξῆς στάσιν. «Ὁ Σολωμὸς ἀνεγνωρίσθη μέγας ποιητής, ἀλλὰ τοῦτο τὸ ὀφείλει εἰς τὴν χριστιανικὴν του κοσμοθεωρίαν». Ἐκ τούτου δὲ νὰ συμπεράνη ὁ ἀναγνώστης διὰ τὴν σημασίαν, πὸν ἔχει ἡ χριστιανικὴ πίστις εἰς τὰς πράξεις κάθε ἀνθρώπου. Ὁ κριτικὸς φαίνεται ὅτι ἠθέλε νὰ γράψωμεν διὰ τὸν Σολωμὸν διήγημα χριστιανικὸν σὰν ἐκεῖνα, πὸν δημοσιεύονται εἰς τὸ παρὸν περιοδικόν.

Δυστυχῶς οἱ ἄνθρωποι, καὶ οἱ χριστιανοὶ ἀκόμη, δὲν εἶναι τοιοῦτοι ὅπως τοὺς παρουσιάζουν οἱ διηγηματογράφοι τοῦ παρόντος περιοδικοῦ. Ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐξετάσαντες ψυχολογικῶς πλείστους χριστιανούς ὑγιεῖς ψυχικῶς ἢ μὴ ἀνεύρομεν τοὺς χαρακτῆράς των νὰ ἔχουν προτερήματα καὶ ἐλαττώματα. Ὁ ἰατρὸς Kunkel ὑπερβάλλον, γράφει, ὅτι κάτω ἀπὸ κάθε

ἐπιφανειακὴ ἐκδήλωσις εὐρήκε εἰς κάθε ἄνθρωπον τὰ χαρακτηριστικὰ ἐνὸς διαβόλου. Ὅποιος σήμερα θέλει νὰ πεισθῇ ὅτι δὲν εἴμεθα σωστοὶ χριστιανοὶ ἄς κυττάξῃ γύρω του.

Ὁ κριτικὸς ὅμως θέλει σώνει καὶ καλὰ νὰ παρουσιάσῃ τὸν Σολωμὸ τέλειον χριστιανό. Τότε ὅμως πῶς συμβιβάζονται μετὰ τὴν χριστιανωσύνην πολλὰ ἐξηκριθωμένα πράξεις τοῦ ποιητοῦ π. χ. ἡ δίχη μετὰ τὴ μητέρα του, ἡ ὀργὴ τὸν ἐναντίον της καὶ ἡ ἄρνησίς του νὰ τὴν βοηθήσῃ εἰς τὰ γηρατεῖά της; (ὅπως ἀναφέρεται εἰς νεωστὶ ἀνευρεθεῖσαν ἐπιστολὴν τῆς μητρὸς πρὸς τὸν υἱὸν της Ἰωάννην).

Ἄλλ' ὁ κριτικὸς ἐπιμένει μέχρι τέλους εἰς τὴν στάσιν του. Ἔνεκα ταύτης εἶναι εὐκόλον νὰ ἐννοήσῃ τις ὅτι δὲν θὰ εἴμεθα εἰς κανὲν σημεῖον σύμφωνα. Ἄν ὅμως ἠθέλε νὰ κρίνῃ ὀρθῶς καὶ ἀμερολήπτως ἔπρεπε νὰ λάβῃ τὴν στάσιν τοῦ συγγραφέως. Τότε θὰ ἔκρινε πρῶτον ἂν ὀρθῶς ἐξέθεσα τὴν θεωρίαν τῆς Α. Ψ. καὶ δεύτερον ἂν ὀρθῶς τὴν ἐφήρμοσα. Ἄν δὲ δὲν δέχεται τὴν θεωρίαν νὰ τὴν ἀνασκευάσῃ ἐπιστημονικῶς, ὅποτε καταπίπτει ἀφ' ἑαυτῆς καὶ πᾶσα ἐφαρμογὴ αὐτῆς.

Ταῦτα γενικῶς. Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα, ἀντιρρήσεις τινάς. Ὁ κριτικὸς μᾶς κηρύττει ἀναρμοδίους νὰ κρίνωμεν ψυχικὰς παθολογικὰς περιπτώσεις διότι δὲν εἴμεθα ψυχίατροι, ἀναγνωρίζει ὅμως ὅτι εἴμεθα ἐισηγητὰί τῆς Α. Ψ. ἐν Ἑλλάδι. Ἡ Α. Ψ. εἶναι μέθοδος θεραπευτικὴ τῶν ψυχικῶν ἀσθενειῶν, τὰς ὁποίας ὀρίζει καὶ θεραπεύει. Ἡμεῖς δὲν ἐσθηρίχθημεν ἐπὶ τῆς ἐπισήμου Ψυχιατρικῆς, ἢ ὁποία διδάσκειται εἰς τὰ

Πανεπιστήμια. Έκ τούτων έπεται ότι άφου είμεθα εισηγηται θεωρίας τινός, θα είμεθα και άνομοδοι διά την έφορομογήν της.

Ένα άλλο σπουδαίον σημείον θίγει ο κριτικός, τό αν ο μικρός Σολωμός έδοκίμασε συναίσθημα κοινωνικής μειονεκτικότητας κατά τά πρώτα 9 χρόνια της ζωής του εκ του ότι ήτο νόθον τέκνον μιάς ύπηρετίας του πατρός Σολωμού. Ο κριτικός άμφισβητεί ότι ήσθάνθη ο Σολωμός τοιούτον τι.

Συνάγει δέ τοϋτο εκ της ληξιαρχικής πράξεως και εκ των φροντίδων του πατέρα διά την άνατροφήν του Σολωμού. Ημείς έξακολουθοϋμεν να πιστεύομεν ότι θα έδοκίμασε τοιούτον συναίσθημα, διότι κάθε κοινωνία και σήμερα ακόμη δεν τιμᾷ τά νόθα, έπειτα έπειδή έξη ή νόμιμος σύζυγος και τά νόμιμα τέκνα, άσφαλώς θα συνέβαινον έριδες μεταξϋ αυτών και της ύπηρετίας λόγφ ιδίως των ζητημάτων της κληρονομίας κλπ. Είναι δυνατόν τό παιδί να μη ήσθάνθη τόν αντίτυπον των γεγονότων αυτών;

Είς την μελέτην μας ύπεστηρίζομεν ότι ο μικρός Σολωμός έφραντάσθη θείαν την καταγωγήν του, τοϋτο προσπαθει ο κριτικός να τό άναίρεση χρησιμοποιών μίαν νέαν έρμηνείαν του Τι Saluta D. Santo ύπογραφής εις ένα γράμμα του Σολωμού. 'Αλλ' ήμεις δεν έστηρίζομεν μόνον εις αυτό (όπως έσφαλμένως ύποστηρίζει ο κριτικός) αλλά και εις άλλα ντοκουμέντα, τά όποια ο περίεργος άναγνώστης δύναται να άναγνώση εις την μελέτην μας. 'Αλλά διατί έκπλήσεται ο χριστιανός κριτικός διά τόν Ισχυρισμόν μας αυτόν; Μήπως ή χριστ. εκκλησία δεν έχει ρητά ως «εγώ ειπα θεοί έστε και υιοί Υψίστου πάντες», «ιατ' ειείκόνα Σήν και όμοίωσιν κλπ.». «Όμοίωσις Θεῶν» ήτο και ο σκοπός της άγωγής εις Παλαιότερους χρόνους.

Ο κριτικός ίσως να δυσηρεστήθη διότι περιέλαβα και τούς θεούς της 'Αρχαίας 'Ελλάδος, πιθανόν να ήτο σύμφωνος αν ώμίλων μόνον διά τόν Θεόν των χριστιανών. Είς τόν Σολωμόν πρόκειται περι τάσεως πρὸς άπόκτησιν θείων ιδιοτήτων, άδιάφορον ποίας θείας προσωπικότητας.

Όσον άφορᾷ την παλαιότεραν άνάμνησιν παρατηροϋμεν ότι μόνον αν πειραμα-

τισθῆ τις επί της έξετάσεως πολλών ανθρώπων θα πεισθῆ περι της συμβολικής σημασίας της και της σχέσεως που έχει με τό πρόγραμμα της ζωής εκάστου ανθρώπου. Ημείς κατοϋν μακροχρονίου και πολυμερούς πειραματισμού έλείσθημεν περι τοϋτου.

Θεοροϋμεν περιττόν να άπαντήσωμεν εις όλας τάς αντιρρήσεις. Έπαναλαμβάνομεν όμως όσα έγραψαμεν εις τό τέλος της επικρινομένης μελέτης μας... «αί έξηγήσεις μου περι της προσωπικότητας του Σολωμού είναι απλώς εικασίαι διά των όποιων, νομίζω, ότι έξηγείται καλύτερον ο χαρακτήρ και τό έργον του...».

Δημ. Μωραΐτης.

Κύριε Διευθυντά.

Τό διάβασμα της άπαντήσεως του κ. Α. Γ. Μωραΐτη στο άρθρο που δημοσίευσαν στο ΚΖ' φύλλο τους αί «Ακτίνες» άποτελέσε για μένα που τόγραφα μιά έκπληξι. Όχι τόσο γιατί περιέχει άναμικά έπιχειρήματα, όσο γιατί δεν ειδα στο γράμμα που διάβασα, μιά όμολογία που περιμένα και που θάρροξε στην ειλικρίνεια προέδρου έπιστημονικής εταιρείας. Πίστενα δηλαδή πως ο συγγραφεύς της μελέτης «ο ποιητής Σολωμός κλπ.» θα παραδεχόταν, χωρίς δεύτερη συζήτηση, λανθασμένη την έρμηνεία που παληότερα υιοθέτησε για την φράση «Τι Saluta D. Santo». Και τοϋτο γιατί στα 1932, όταν έγραφε την μελέτη του, δεν ήταν δυνατόν ναχη ύπ' όψην του τό πρωτότυπο του γραμματος του Σολωμού, που προ μηνών εδῆρκε και δημοσίευσσε ο κ. Α. Πολίτης. 'Ατ' όσα γράφει ο έπιστολογράφος σας, φαίνεται πως δεν κατάλαβε καλά την σημασία πουχει για την μελέτη του περι Σολωμού ή άνεύρεσις αυτού του πρωτοτύπου. Πριν άπ' αυτό, τό αντίγραφο που πρωτοδημοσίευσσε ο 'Αντών. Κομοϋτος πουχει την φράση χωρισμένη σε δύο γραμμές και τό D. Santo φαινότανε σαν ύπογραφή, έδιδε άφορη ή φιλολογική συζήτηση και έρμηνευτικές διαφωνίες. Μα σήμερα που μιά έπίσκεψι στο Μουσείο Μπενάκη πείθει τόν καθένα πως δεν ύπάρχει στο γράμμα καμιά ύπογρα-

φή, πὸν ἴσως θὰ μπορούσε μὲ κάποια φαντασία νὰ μεταφρασθῇ «Διονύσιος ὁ Ἅγιος», παρὰ ὑπάρχουν μόνο τὰ χαιρετίσματα τοῦ Don Santo — κι' αὐτὰ γιὰ νὰ δικαιώσουν τὸν κ. Ν. Λευτεριώτη πὸν στὰ 1935 ἔδωκε τὴν σωστὴ ἐρμηνεῖα στὴ φράση — εἶναι ἐκκλησιαστικὸ ὅτι ὁ κ. Μωραΐτης ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιμένῃ στὴν ἄποψίν του καὶ νὰ κἀνῃ, στὴ δευτερολογία του, λόγον περὶ «πολλῶν ἐρμηνειῶν». Θέλει μὲ κάποιο πείσμα νὰ μὲν γαντζωμένοι, καὶ κάπως μετέωρος, στὴν ἐρμηνεῖα πὸν υἱοθέτησε περὶ «Διονυσίου τοῦ ἁγίου» γιατί φαίνεται πὸς αἰσθάνεται πὸς χωρὶς αὐτὴν δὲν στέκεται ἡ θεωρία του περὶ θείας καταγωγῆς τοῦ Σολωμοῦ καὶ τὰ σχετικὰ περὶ ἀγνωσίνης του. Παρ' ὅλα ὅσα γράφει πὸς κι' ἄλλα σοβαρὰ ἐπιχειρήματα ὑπάρχουν στὴ μελέτη του, νομίζω πὸς χωρὶς αὐτὸ τὸ «D. Santo» δὲν θὰ γινότανε ποτὲ ἡ ἀπόπειρα κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητοῦ. Ἐπάνω σ' αὐτὴν στηρίχτηκε τὸ μεγαλύτερο βάρος τῆς μελέτης του. Δὲν εἶμαι ἄλλωστε, ὅπως νομίζει ὁ κ. Μωραΐτης, ὁ πρῶτος πὸν ὑπεστήριξε μιὰ τέτοια γνώμη. Ὁ κ. Α. Πολίτης γράφει⁽¹⁾ ἐπιγραμματικὰ «καὶ στὴ φράση αὐτὴ στηρίχτηκαν περιέργως θεωρίες γιὰ τὴν «ἀτομικὴ ψυχολογία» τοῦ Σολωμοῦ».

Ὁ κ. Μωραΐτης δὲν παραδέχεται τὸ λάθος του, ἐπιμένει στὴ σφαλερὴ του ἄποψη, πὸν γιὰ νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ καὶ στὴν ἀπάντησί του ἀνασύρει μὲ πολεμικὸ μῆκος ὡς ἐπιχείρημα γραφικὰ ρητὰ πὸν ἤθελε ἐξαιρετικὴ προσοχθεῖα γιὰ νὰ τὰ ἀνακατέψῃ κανεὶς μὲ τὸ θέμα. Ὁμολογῶ πὸς τέτοια χρησιμοποίησι τῶν ρητῶν δὲν τὴν περιμένα ἀπὸ σοβαρὸ ἐπιστήμονα. Δὲν μπορῶ νὰ τὰ φαντασθῶ νὰ συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ψυχολογίας στὸ Σολωμό. Καί, χωρὶς νὰ θέλω, ἡ ἐκκληξί μου αὐξάνει καὶ γίνεται ἀκόμη μεγαλύτερη μὲ τὴν κατοχύρωση τοῦ κύρους πὸν μόνος του ὁ ἐπιστολογράφος πέρνει ἀπὸ τὸν τίτλο πὸν, γιὰ καθαρὰ φραστικούς λόγους, τοῦ ἀπέδωκε στὸ ἄρθρο μου ἀποκαλώντας του «εἰσηγητὴ» τῆς Ἀτομικῆς Ψυχολογίας στὴν Ἑλλάδα.

Μὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ σημεῖα αὐτὰ πὸν μὲ ἐξέπληξαν νομίζω πὸς χρειάζεται νὰ γίνῃ

κάπως ἐκτενέστερος λόγος γιὰ μερικὰ ἄλλα πὸν χρειάζονται ἀπάντησι.

Εἶναι γνωστὸ πὸς, γύρω ἀπὸ τὸν Σολωμό, ἡ ἀρνησις τῶν τελευταίων 20 χρόνων ἔφερε σὲ δημοσιότητα, μονόπλευρα καὶ προκατειλημμένα κυτταγμένη, τὴν δίκη πὸν τὰ δυὸ ἀδελφία, ὁ Διονύσιος καὶ ὁ Δημήτριος, ἔκαναν στὴν μητέρα τους Ἀγγελικὴ Λεονταράκη καθὼς καὶ τὴν ἀνομιαλίαν τῆς οἰκογενείας τοῦ Νικολάου Σολωμοῦ τὴν σχετικὴ μὲ τὶς δυὸ του συζύγους καὶ τὰ παιδιὰ του.

Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ σημεῖα, σὰν γνήσιος ἀρνητής, δὲν τὰ ἀφίνει ἄθικτα ὁ κ. Μωραΐτης. Γιὰ τὸ πρῶτο θάθελε, ὁ ἀποκαλούμενος «χριστιανὸς κριτικὸς» νὰ ρωτήσῃ: Γιατί τάχα ἡ ὑπερχριστιανικὴ ἀκαμψία γιὰ τὸν ποιητὴ καὶ ἡ τόση ὑπερναίσθησι γιὰ τὴν μητέρα του, πὸν τόσο ἐτίμωνε τοὺς γιουὺς τῆς μὲ τὰ καμώματά της; Ὅταν μᾶς συμφέρει μόνο θυμόμαστε τὴν ὑπαρξὴ χριστιανικοῦ κριτηρίου καὶ τὶς χριστιανικὰς ἀρετὰς πὸν καταπατοῦνται ἀπὸ τοὺς Σολωμούς; Χριστιανικὴ ἀρετὴ ὅμως εἶναι καὶ ἡ ὑπομονὴ πὸν ἂν τὴν εἶχαν οἱ ἀρνητές, θὰ περιμεναν καὶ μιὰ ἀναθεώρηση τῆς περιδότης αὐτῆς δίκης, πὸν μέχρι σήμερα μονόπλευρα μόνο καὶ μὲ τὶς ἀπόψεις τους ἔχει κυτταχθῆ.

Στὸ δεύτερο σημεῖο, τὸ σχετικὸ μὲ τὸ αἶσθημα τῆς κοινωνικῆς μειονετικότητος πὸν ἐδοκίμασε τάχα ὁ Σολωμός στὰ ἑννέα πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς, θάχα νὰ τονίσω πὸς τὰ ἱστορικὰ ντοκουμέντα πὸν ἀνέφερα στὸ ἄρθρο μου, δείχνουν πὸς ὁ μικρὸς Διονύσιος καὶ ὁ ἀδελφός του ἀνατράφηκαν σὰν ἀρχοντοπούλα στὸ μεγαλόσπιτο τῆς Ζακύνθου, χωρὶς νὰ αἰσθανθοῦν καμμιὰ πίεση ἢ περιφρόνησι ἀπὸ τὸ περιβάλλον τους, σὲ σημεῖο πὸν ἂν δὲν ὑπῆρχαν οἱ ἀρνητές τῆς τελευταίας 20ετίας νὰ ἀνασκιάψουν τὶς οἰκογενειακὰς ὑποθέσεις ὅλου τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τοῦ Δ. Σολωμοῦ, δὲν θὰ ἔεραμε τίποτα περὶ νόθων Μαρινέτας Κάκη, Ἀγγελικῆς Νίκλῃ κλπ.

Ὁ κ. Μωραΐτης περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἀνεσκόπησε αὐτὰ τὰ ζητήματα. Κι' εἶναι ἀλήθεια πὸς γιὰ κείνον πὸν ἀσχολεῖται μὲ τὶς μωδάτες μεθόδους ψυχολογικῆς ἐρεῦνης, εἶναι πάντα ἐλκυστικὴ σαγήνη ἡ

(1) Νέα Ἑστία τόμ. 29ος τεύχ. 347 σελ. 441.

ετικέττα «νόθο παιδί». Τους άρέσει υπερβολικά νά κανηθούν πώς αὐτοὶ πρῶτοι ἔσονται τὸν πέπλο πὸν ἐκάλυπτε τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς τοῦ «νόθου παιδιοῦ» πὸν ὕστερα ἔγινε μεγάλος. Μὰ πάντα πρέπει νά ἐξακριβώνονται οἱ ὅροι πὸν μᾶς κάνουν νά συζητήσουμε γιὰ ἓνα νόθο παιδί. Ἡ ψυχολογία του εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τῶν ἄλλων μικρῶν παιδιῶν, τὴν στιγμήν πὸν δὲν γνωρίζε τὴν οἰκογενειακὴν θάλπωρὴν καὶ πὸν ὀπωσδήποτε δὲν ξέρει τὸν πατέρα του. Καὶ παρ' ὄλο πὸν τέτοια στοιχεῖα δὲν βρίσκονται στὰ μικράτα τοῦ Σολωμοῦ ὁ κ. Μωραΐτης δὲν ἀρνῆθηκε νά ὑποκίψη στὸν πειρασμὸ νά καταπισθῆ μετὰ τὴν «ἀτομικὴ ψυχολογία» τοῦ Σολωμοῦ. Ὑπῆρχε ἄλλωστε καὶ αὐτὸ τὸ «Ti Saluta D. Sanio» πὸν θὰ ἠῶσανε τὶς σελίδες τῆς μελέτης καὶ θάβγαζε τὸν Σολωμὸ ψυχοπαθῆ. Προσδοχοῦσε νά τοῦ δώσῃ ἢ περιπτώσῃ ἄφθονο καὶ πλούσιο ὕλικὸ γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ ἀπὸ μέρους του τῆς θεωρίας τῆς Ἀτομικῆς Ψυχολογίας. Ἐκοψε τὰ χνάγια ἀπὸ τὸ βιβλίον καὶ μετὰ τὴν φρόμοιλα ἀναζήτησε τὰ στοιχεῖα ἀπάνω στὰ ὁποῖα θὰ στηρίζε τὴν «μειονεκτικότητα». Μὰ ὁ ἀναγνώστης τῆς μελέτης «ὁ ποιητὴς Σολωμὸς ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως» δὲν βλέπει στὸ βιβλίον τοῦ κ. Μωραΐτη ἐπιχειρήματα παρὰ μόνον τραβηγμένες λύσεις, μπερδεμένες ὑποθέσεις καὶ, ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νά τὸ πῶ, κάποια σκανδαλοθηρία.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο μᾶς παρουσιάσθηκε ἢ περιπτώσῃ Σολωμοῦ πὸν ἔδωκε ἀφορμὴ νά ἀναπτύξῃ περιέργες θεωρίες ὁ κ. Δ. Γ. Μωραΐτης. Μιὰ κάποια πολύχρονη καθημερινὴ καὶ συνεχῆς ἐπαφὴ μετὰ τὰ νόθα παιδιὰ μετὰ κάνει νά διαπιστώσω πὸς καὶ ἡ ψυχολογία τοῦ νόθου εἶναι κάπως διαφορετικὴ ἀπ' αὐτὴ πὸν ὑποψιάζεται ὁ ἐπιστολογράφος. Μὰ τούτο δὲν ἔχει μεγάλη σημασία ὅσο τὸ ὅτι ἡ προσωπικότης τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητοῦ κακοποιήθηκε ἀπὸ τὸν συγγραφέα τῆς μελέτης «ὁ ποιητὴς Σολωμὸς κ.λπ.». Καὶ ἡ προσωπικότης τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ δὲν μπορεῖ νά γίνεται χωρὶς χυρώσεις ἀντικείμενο προχείρων ἀσυχολήσεων καὶ ἀνωρίμων πειραματισμῶν. Δὲν μπορεῖ νά μένουν χωρὶς συνέπειες οἱ πρόχειρες γνώμες πὸν ἐκφράζονται μετὰ ὀ-

ποιαδήποτε πρόφασιν, χωρὶς τὸν παραμικρὸ σεβασμὸ γιὰ μορφές πὸν ἀπὸ καιρὸ ἀνήκουν σ' ὀλόκληρο τὸ ἔθνος. Κάποτε θάρθη ὁ καιρὸς πὸν κάποια ἀποκατάστασι ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὰ πράγματα. Τέτοια ἀποκατάστασι ἔγινε ὅταν ἦλθε σὲ δημοσιότητα πρὸς δμῆνον τὸ πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς πὸν γράψε ὁ Σολωμὸς στὴ μητέρα του ἀπὸ τὴν Κρημόνα. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐχρησιμοποίησα καὶ ἐγὼ, χωρὶς νά παρασιωπήσω μερικὰ παράξενα πὸν ὄφειλα νά τονίσω. Τίτλος καὶ θέμα τοῦ ἄρθρου μου δὲν ἦταν ὁ «Σολωμὸς σὰν Χριστιανός», οὔτε σκέφθηκα σὲ δυὸ γραμμῆς νά ἀναλύσω τὴν θρησκευτικὴν προσωπικότητα τοῦ Σολωμοῦ. Φρόντισα νά ἐξηγηθῶ μετὰ τὸν ἀναγνώστη μου, γράφοντας ἐπὶ λέξει «πὸς δὲν εἶναι δουλειὰ τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ νά θίξῃ τὴν ἀπομνην αὐτῆ» (σελ. 212).

Μὰ καταλαβαίνω πὸς ὁ κ. Μωραΐτης, τὸν ὁποῖον δὲν ἔχω τὴν τιμὴ νά γνωρίζω προσωπικὰ, πειράχθηκε μετὰ ὅσα ἐγράψαν μετὰ τὸν τίτλον ὁ «Σολωμὸς καὶ ἡ Ἀτομικὴ Ψυχολογία». Δὲν εἶχα καμμιὰ πρόθεσιν οὔτε τὸ κύρος του μετὰ τὸν τῶν συναδελφῶν του νά μειώσω ὀπωσδήποτε, οὔτε σκέφθηκα νά ἀνασκευάσω συστηματικὰ τὴν θεωρία τῆς Ἀτομικῆς ψυχολογίας. Νομίζω πὸς ἂν εἶχα τέτοιους σκοποὺς στὸ νοῦ μου, πὸν ν' ἀφοροῦσαν εἰδικὰ τὴν κριτικὴν τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου ἀπὸ τὸν κ. Μωραΐτη, δὲν θὰ ἐξαντιλοῦσα τὰ ἐπιχειρήματά μου ἀπολειστικὰ καὶ μόνον στὴ μελέτη «ὁ ποιητὴς Σολωμὸς κ.λπ.». Ὑποθέτω πὸς τὸ περιοδικὸ τῆς Ἀτομικῆς Ψυχολογίας, στὸ ὁποῖον βρίσκονται καὶ οἱ ὑπόλοιπες προσωπικῆς του ἐργασίαι πρακτικῆς ἐφαρμογῆς, πλούσιο θὰ μοῦ δίδε ὕλικὸ γιὰ μιὰ τέτοια δουλειὰ. Καὶ κάπως διασθάνομαι πὸς θάχα συμφωνοῦσε μετὰ τὴν ἐνδεχομένη γνώμην μου καὶ τοὺς ἐπιλέκτους ἀμερολήπτους ὀπαδοὺς τῆς Ἀτομικῆς Ψυχολογίας, τοὺς μέσα καὶ τοὺς ἔξω ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς Εἰδικῆς Ἐταιρείας πὸν θάθελαν νάβλεπαν μετὰ κάποιο πνεῦμα κριτικῆς εἰδικὰ τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῆς μεθόδου ἀπὸ τὸν κ. Μωραΐτη πὸν τόσο κανηθαί γι' αὐτὴν.

Τὸ ἄρθρον μου ὑπεστήριξε τὴν ἀπομνην πὸς ὁ βάρδος τῆς Ἐπαναστάσεως κακοποιήθηκε ἀπὸ τὸν συγγραφέα τῆς σχε-

τικῆς μελέτης. Κι' ὅσα γράφονται στὴν ἀπάντησι δὲν ἀλλάζουν αὐτὴ μου τὴν γνώμη. Ἀκόμη κι' ἡ τελευταία φράσις περὶ «ἀπλῶν εἰκασιῶν» μὲ κάνει νὰ θυμηθῶ τὰ προλεγόμενα τῆς μελέτης του. Γράφει βέβαια, στὸ τέλος τῆς μελέτης του, «διὰ νὰ μὴ πικραθοῦν οἱ ἀναγνώσται οἱ ὁποῖοι παρασυρθέντες ἀπὸ τὴν ἰδεολογίαν τοῦ ποιητοῦ ἐσχημάτισαν μεταφυσικὴν ἢ δαιμονικὴν ἰδέαν περὶ αὐτοῦ», ὅτι καὶ ἐξηγήσεις του εἶναι ἀπλάτ εἰκασίαι—μὰ μὲ ἀπλῆς εἰκασίαι δὲν δίδονται στὴ δημοσιότητα ἐπιστημονικῆς ἐργασίας—τὰς ὁποίας ἡ Ἀτομικὴ Ψυχολογία ἀγαπᾷ νὰ κάμνη» καὶ προσθέτει ἀποστομωτικά: «Ἡ ἐπιστήμη συχνότατα καταφεύγει σὲ τοιαύτας εἰκασίας ὅπως π. χ. ἡ ὑπόθεσις τῆς ὑπάρξεως τοῦ αἰθέρος πρὸς ἐξηγησὶν τοῦ φαινομένου τοῦ φωτός».

Μὰ αὐτὸ τὸ ἐξεζητημένο χάπλυ-ἐντ γρονθοκοπιέται μὲ τὸν μεγαλότρεπον πρόλογο.

Νὰ πὼς ἀρχίζει ὁ σ. τὸ βιβλίον του. «Ὁ Παλαιῆς εἰς τὰ προλεγόμενα τῆς ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Μαρασιῇ ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Σολωμοῦ ὡς ἐπίλογον γράφει: «Ὅμως ἀκόμα περιμένομεν ἕνα ἐκδότῃ καὶ ἕνα ἐξηγητῇ τοῦ Σολωμοῦ ὅμοια σοφῷ, μὰ λιγώτερον αἰσθηματικῷ, ἀντικειμενικώτερον κριτῇ τοῦ διδασκάλου. Ἀνάγκη ἀργὰ ἢ γρήγορα νὰ φανῇ, ἀκόμα κι' ἂν ἔτρεχε κίνδυνον νάβγη ἀπὸ τὰ χεῖρια του σμικρομένη κάπως ἡ δόξα τοῦ ποιητῆ. Πρῶτα ἡ ἀλήθεια. Γιὰ τὴν ἀλήθεια πολεμοῦσε κι' ὁ Σολωμός, ὅταν ἐγύρευε τὴν ἀπόλυτη ὁμορφίαν στὴν ποίησι καὶ τῆς ζωῆς τὴν ὁμορφίαν στὴ γλώσσα. Δὲν εἶναι ἐκεῖνος πού εἶπε «τὸ ἔθνος, πρέπει νὰ θεωρῇ ἔθνικόν ὅ,τι εἶναι ἀληθινόν»;

Καὶ ἐπικαλεῖται κι' ἄλλων διασήμων τὴν γνώμη γράφοντας ἐπὶ λέξει: «Τέλος ὁ ἀξιοτίμος καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ν. Βέης μοῦ εἶπεν ἐσχάτως «εἰς τὴν ζωὴν

καὶ τὸ ἔργον τοῦ Σολωμοῦ ὑπάρχουν πολὺ σημεῖα ἀνεξηγήτα. Διὰ τοῦτο θὰ ἦτο πολὺ χρήσιμον νὰ ἐξετασθῇ ἡ ζωὴ τοῦ ποιητοῦ καὶ τὸ ἔργον του ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως». Αἱ γνώμαι αὐταί, πρὸς τὰς ὁποίας συμφωνοῦν κι' ἄλλοι περὶ Σολωμοῦ γράφοντες, ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ψυχολογία τοῦ Σολωμοῦ καὶ ἡ ἐρμηνεῖα του παραμένουν ἀκόμη πρόβλημα ἄλυτον. Ἡ ἐπιθυμία μου νὰ ἀποδείξω ποίαν σημασίαν ἔχει ὁ νεότερος κλάδος τῆς ψυχολογίας ὁ λεγόμενος «Ἀτομικὴ Ψυχολογία» διὰ τὴν ἔρευαν ὄχι μόνον τῶν ζώντων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἱστορικῶν προσώπων, μὲ ὤθησε νὰ ἀποπειραθῶ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου».

Ἀρκετὰ καὶ διαφωτιστικὰ τὰ ἐπίσημα νὰ ποῦμε τοῦτα προλεγόμενα γιὰ τὶς ἀξιώσεις καὶ τὸν τρόπο πού ἀντιμετωπίζεται ἡ προσωπικότης τοῦ Σολωμοῦ. Ὅποιος ὁμως ἀπὸ σχετικῆς μελέτης ξέρει τὰ προβλήματα πού παρουσιάζονται στὸ Σολωμό καὶ στὸ ἔργο του μπορεῖ εὐκόλα, χωρὶς τὴν μεσολάβησι κανενός, νὰ κρίνῃ ἂν ὁ κ. Μωραίτης, μὲ τὴν μελέτη του, στάθηκε ἐξηγητῆς—ὄχι βέβαια σοφός ὅπως ὁ ἴδιος σημειώνει—μὰ τουλάχιστον κάπως ἀντικειμενικός· ἢ, ἀντίθετα, στάθηκε ἕνας χωρὶς βάθος ἀρνητῆς πού ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ μέθοδο πού χρησιμοποιεῖ—ἀντὶ νὰ βγάλῃ σμικρομένη ἀπὸ τὰ χεῖρια του τὴ δόξα τοῦ ποιητῆ ζημιώθηκε ὁ ἴδιος προσωπικὰ μ' αὐτὴν του τὴν προσπάθεια, χωρὶς νὰ φταίῃ σ' αὐτὸ τόσο ὁ κριτικὸς του ὅσο τὸ βιβλίον του πού διαβάζοντάς το ὁ «περιέργως ἀναγνώστης» πάρα πολλὰ περιέργως ἔχει νὰ προσέξῃ. Καὶ βέβαια δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γραφοῦν ὅλα τὰ περιέργως ἀπὸ μένα. Γιατί τότε θὰ ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ μοῦ ἀποδοθῇ ἡ πρόθεσις πὼς ἔχω σκοπὸ νὰ κάνω ἀπὸ τὶς φιλόξενας στήλες τῶν «Ἀκτινῶν» ἀνατύπωσι πλήρη τῆς μελέτης «ὁ ποιητῆς Σολωμός κλπ».

Ὁ **Robert Vallery-Radot** εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία ἓνας ἀπ' τοὺς πιὸ ὑπολογισίμους καλὰ μους στὰ σύγχρονα Γαλλικὰ γράμματα. Μὰ κι' ἀπ' τοὺς πιὸ ἀντιπροσωπευτικούς. Γεννήθηκε στὰ 1886. Ἄρχισε νὰ γράφῃ πολὺ νωρὶς καὶ διακρίθηκε εὐθὺς ἀπ' τὴν ἀρχή, σάν ἓνας γόνιμος καὶ δυνατὸς τεχνίτης. Διηύθυνε μάλιστα περιοδικὰ Τέχνης, ὅπου εἶχαν συγκεντρωθῆ μεγάλα ταλέντα, ὁ Φρανσουὰ Μωριάκ, ὁ Ἄντρέ Λαφὸν καὶ ἄλλοι. Εἶναι ἀπ' τοὺς συντάκτες τῆς «Revue des Jeunes» κι' ἀρχισυντάκτης τοῦ «Univèrs». Ἄπ' τὰ ποιητικὰ του βιβλία ἀναδίνεται τὸ ἀρωμα ἑνὸς λεπτοῦ αἰσθήματος κι' ὁ παλμὸς μιᾶς φωτισμένης καὶ ρωμαλέας ψυχῆς. Οἱ κριτικὲς του μελέτες δείχνουν ἓνα πνεῦμα εἰσδυτικὸ καὶ κρίσι διαυγῆ, πού δὲ χάνονται μέσα στὶς λεπτομερειακὲς σχολαστικότητες, ἀλλὰ ἔχουν τὴ δύναμι νὰ συλλάβουν τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων, νὰ δείξουν δρόμους καὶ τρόπους οἴγουρους, νὰ ἀσκῆσουν μιὰ κριτικὴ λυτρωμένη καὶ δημιουργικὴ. Γενικώτερα, ὁ R. Vallery-Radot καὶ σάν ποιητῆς, καὶ σάν μυθιστοριογράφος καὶ σάν κριτικὸς, εἶν' ἓνας ἀπ' τοὺς συγγραφεῖς ἐκείνους τοῦ αἰῶνός μας, πού κατάρθωσαν νὰ σπάσουν τὶς πνευματικὲς ἀλυσίδες ὅσες ἐχάλαξε τὸ ἀρνητικὸ πνεῦμα στὶς προηγούμενες ἐποχές, καὶ, λευτερωμένοι ἀπὸ τὶς προκαταλήψεις πού στενεύουν τὸ μυαλὸ καὶ μαραζώνουν τὴν ψυχὴ, ἀντίκρουσαν μὲ τὰ μάτια ὀλάνοιχτα τὸ φῶς τῆς Πίστεως, κι' ἀδραξαν τὴ λύρα γιὰ νὰ τραγουδήσουν τοὺς ἀνέκφραστους πόθους, τὶς λαχτάρες, τὶς ἐλπίδες, τὶς ἀγάπες, τοὺς ὀραματισμοὺς τῆς χριστιανικῆς ψυχῆς. Καθὼς γράφει ὁ Louis Chaigne, «ἀπ' τὰ πρῶτα βιβλία τοῦ Vallery-Radot ξεπεταγόταν τὸ μῦρο κεῖνο τὸ θερμὸ τοῦ ἀγιοκλήματος, πού μέσα του κλείνεται ὅλο τὸ θέρος. Ὁ τόνος του ὁ φλογερὸς μᾶς διαπερνοῦσε σάν καὶ κείνον τοῦ Αὐγουστίνου, μᾶς τραβοῦσε νὰ γυρίσουμε ἀπ' τὰ εἰδῶλα καὶ μᾶς καλοῦσε στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Ὁ Vallery-Radot ἔφερε καλὰ τὸ τί μπορεῖ νὰ κάμῃ ὁ ἄνθρωπος χάρι στοῦ Χριστοῦ πού, κάθε πρῶτῃ, μὲ τὴ δύναμι τοῦ χυμένου αἵματός του, μᾶς ἰκανώνει νὰ ξαναπαίρνομε τὴν πρωταρχικὴ μας ἀξία». Τὸ ποίημα πού δίνομε παρακάτω μεταφρασμένο, εἶναι ἀπ' τὸ βιβλίον τοῦ Vallery-Radot «L' Eau du puits».

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ

Πόσο γλυκὺ 'ναι νὰ ζῶ μὲ Σένα, Πολυαγαπημένε μου!
 Ἡ καρδιά μου λέγοντάς το μέσα της, γεμίζει βάλσαμο!
 Ὡ ἀγάπη μου, Σὲ ξαναβρίσκω μὲ χαρὰ
 στὸν ὄριμο καρπὸ, τὸ ἄνθος ἀνοίγει, ὁ γαλάζιος οὐρανὸς γυαλοκοπᾷ!
 Ἄναταράξεις τὴ σκιά τῶν φύλλων. Ἀγαπημένη συγκίνησις
 νὰ σὲ νοιώθω πάντα πῶς βρῖσκεσαι γύρω μου!
 Μόλις ἓνας πόθος γεννιέται μέσα μου, ζητῶ τὴ συμβουλὴ Σου.

Σάν παιδάκι κρατάω τὸ χέρι Σου κι' ἀγάλλομαι
 νὰ βλέπω, ν' ἀναπνέω, ν' ἀκούω καὶ νὰ σκέπτομαι
 πόσο τὸ χρέος μου εἶναι φανερὸ κι' ἀλαφρὸ τὸ φορτίο μου!
 Πηγαίνω· ἂν συναντήσω φτωχό, τοῦ δίνω·
 ἂν ὁ ἀδερφός μου μοῦ κἀμὴ κακό, τὸν συγχωρῶ·
 ὕστερα τραγουδῶ πὼς Σ' ἀγαπῶ ἀπέραντα,
 καὶ πὼς δὲν μποροῦν νάναί χαρούμενοι, παρὰ μόνο ἀγαπῶντάς Σε·
 πὼς εἶσαι ἡ ἱερὴ φωτιὰ τῶν λογισμῶν μου,
 κι' ἡ ἀγνότητα ποὺ λάμπει στὰ μάτια τῶν ἀρραβωνιασμένων.
 Βαδίζω· ἡ λευκάκανθα εἰσδιιάζει τὸ δρόμο,
 κι' ἐγὼ σφίγγω ὄλο καὶ δυνατώτερα τὸ χέρι Σου.
 Ὅλες τίς νύχτες τὸ ἴδιο κατάλυμα ξαναβρίσκουμε·
 ὦ! πόσο εἶν' ὠραῖο ὅταν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς σᾶς φιλοξενεῖ!
 Ἀχόρταγα θρέφομαι μὲ τὸν ἄρτο τῶν δυνατῶν,
 καί, σάν τὸν Ἅγιο Γιάννη, πάνω στὰ στήθη Σου κοιμᾶμαι....
 Καὶ τότες Ἐσύ μοῦ μιλάς γιὰ τὴν ἀγάπη κι' ἀκούγω:
 μοῦ λές τὸν Ποιμένα τὸν Καλό, τὸν καλὸ δρόμο,
 τὴν ἀπολημονιά τοῦ ἑαυτοῦ μου, τὴ σκυιά τὴν καταδικασμένη νὰ καῖ,
 τὸ βασίλειο ποὺ μοιάζει μὲ σπειρὶ σιναπιοῦ,
 τὴ λαμπάδα τῆς φρόνιμης παρθένας, τὴν προσευχή,
 τὸ ποτῆρι, τὴ ζωντανὴ πηγὴ, τὸ φῶς,
 τὴν αὐγὴ ποὺ ἀσπρίζει, τὰ στάρια ποὺ θὰ φυτρώσουν....
 ὦ! πόσο γλυκὺ ἔναι νὰ ζῶ μὲ Σένα, Πολυαγαπημένε μου!

(Ἀπ' τὴ συλλογὴ τοῦ «L' Eau du puits»)

Μετάφρασις Γ. Βερίτη

Ἀπόψεις

ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΙΤΙΟΚΡΑΤΙΑ

Σ' ἓνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἄρθρα τοῦ «Reich» δημοσιεύεται, μὲ τὸν τίτλο «Νόμος καὶ Σύμπτωσης» (Gesetz und Zufall) ἐκλαϊκευτικὸ ἄρθρο ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν Φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν, πὺν προσφέρει καὶ στὸ ἀμύητο κοινὸν μερικὰ ἀπὸ τὰ τελευταῖα πορίσματα τῶν ἐρευνῶν των, πορίσματα πὺν κάθε ἄλλο παρὰ κοινῶς γνωστά στὸν τόπο μας εἶναι—μόνο ἀπὸ τὶς ἐπιστημονικῆς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ παρουσιάσθησαν, ἂν δὲν κάνω λάθος. Ἄξιζει λοιπὸν ν' ἀπασχολήσουν καὶ τὴ στήλη αὐτή.

Ἄπ' ὅλες τὶς σφαῖρες τῆς διανοήσεως, λέει ὁ ἀρθρογράφος, τὰ Μαθηματικὰ εἶναι τὰ λιγώτερο γνῶριμα στὸ πολὺ κοινόν. Διδάσκονται βέβαια καὶ αὐτὰ στὸ σχολεῖο, ἀλλὰ ἐνῶ ἄλλα μαθήματα, ὅπως λόγου χάριν ἡ Φυσικὴ, δίνουν μιὰ γενικὴ ἰδέα τοῦ ἀντικειμένου των, τὰ Μαθηματικὰ παρουσιάζουν μόνο ἓνα μικρὸ κομμάτι τῆς σχετικῆς ἐπιστήμης, δειχνουν δηλαδὴ μόνο πὺς ἀποδεικνύονται «μαθηματικῶς» ὠρισμένες ἀλήθειες γενικῆς ἰσχύος, τὰ «θεωρήματα». Ἀκόμη καὶ ὁ κύκλος τῶν προσώπων πὺν στὴν ἐπαγγελματικὴ τους ζωὴ ὄλο μὲ μαθηματικὸς τύπος καὶ πίνακες ἔχουν νὰ κάμουν, κύκλος πὺν ὄλοένα γίνεται καὶ μεγαλύτερος, ξέρει μόνο τὴ σημασία τῶν Μαθηματικῶν γιὰ τὴ δική του τὴν ἐιδικότητα, ἀλλὰ δὲν ἔχει οὔτε ἰδέα γιὰ τὴ δημιουργικὴ ζωὴ πὺν κινεῖ τὴν Ἐπιστήμη αὐτὴ καὶ κάνει χρήσιμα καὶ καρποφόρα ὄλοένα καὶ καινούρια πεδία. Καὶ ἀκριβῶς στὴν καινούρια αὐτὴ χώρα θέλει νὰ τραβήξῃ τὴν προσοχὴ μας ὁ ἀρθρογράφος, γιὰτὶ, ὅπως λέει, ἐδῶ ἀρχίζει νὰ παρουσιάζεται ἓνα ἀνοιγμα τοῦ πνευματικοῦ μας ὀρίζοντος, πὺν κάθε ἄλλο παρὰ νὰ τὸ ὑποτιμήσῃ κανεὶς ἐπιτρέπεται.

Στὶς προόδους πὺν ἔγιναν ὅσον ἀφορᾷ τὴ γνῶσι τῆς Φύσεως, ἀπὸ τὰ 1600 πάνω κάτω ὡς τὰ 1850, τὰ Μαθηματικὰ ἔπαιξαν ἓνα μεγάλο μέρος. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ λεχθῆ κυρίως γιὰ τὸν Ἀπειροστικὸ Λογισμό, πὺν ἐπιτρέπει νὰ παρακολουθήσῃ κανεὶς τὴ μεταβολὴ τῶν τιμῶν συναρτήσεων ἐνῶ μεταβάλλονται συνεχῶς τὰ δεδομένα. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ μπορεῖ, λόγου χάριν, νὰ προσδιορισθῆ ἡ θέσις ἐνὸς ἐκκενροῦς σὲ ὀποιαδήποτε χρονικὴ στιγμή, ἂν ὑπάρχουν ὠρισμένα δεδομένα, πὺν θὰ περιγράφουν ἀκριβῶς τὴν ἀρχικὴ θέσι τῆς κινήσεως.

Ἔτσι οἱ ἀρχικῆς συνθήκες παρουσιάζονται ὡς «αἰτίες» τῆς ὄλης διαδρομῆς καὶ γι' αὐτὸ λένε πὺς οἱ κινήσεις τοῦ ἐκκενροῦς ἐξηγοῦνται αἰτιοκρατικῶς. Καὶ μάλιστα ἡ ἔκφρασις αὐτὴ δὲν περιορίζεται μόνο στὸ παραδείγμα μας, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ἐπεκταθῆ σ' ὄλες τὶς προόδους τῆς κλασσικῆς Φυσικῆς.

Προχωρώντας στὰ τυφλά πάντα πρὸς τὰ ἐμπρός, ὁ μελετητῆς, ἐκθαμβος πρὸς τὰ στὰ νεοκερδισμένα θαυμάσια ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν του, ἐπίστευε ἄλλοτε πὺς ἂν συνέχιζε τὴν ἐργασία του, στὴν ἴδια κατεύθυνσι, θὰ μπορούσε στὸ τέλος νὰ λύσῃ τὸ αἶνιγμα τοῦ Κόσμου. Αὐτὸ ὅμως εἶναι μιὰ τρομερὴ πλάνη. Ἐπειδὴ ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς τῶν φυσικῶν φαινομένων ὑποτάσσεται σ' αἰτιοκρατικὸς νόμους, ἐπειδὴ ὁ ἀνόργανος κόσμος—ὅπως ἀπὸ πολὺ παλῆ ὁ Πλάτων καὶ ὕστερ' αὐτὸν κυρίως ὁ Kepler ἐτόνισαν—εἶναι οἰκοδομημένος more geometrico, ἐνόμισαν πὺς μπορούσαν νὰ γενικεύσουν καὶ νὰ εἰποῦν πὺς ὁ Δημιουργὸς τοῦ Κόσμου δὲν τοῦ εἶχε δώσει ἄλλες μορφῆς φυσικῶν νόμων.

Στὴ Βιολογία, πρῶτα-πρῶτα ἔγινε φανερό ὅτι ὁ στενὸς τύπος τοῦ αἰτιοκρατικοῦ νόμου κάθε ἄλλο παρὰ ἔφθανε γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ ὀποιαδήποτε ὑπαρξὴ ἢ ἐξέλιξι. Ἦδη ὁ Ch. Darwin, στὸ ἔργο του «Ὁ περὶ ὑπάρξεως ἀγών», ἀποδίδει σπουδαία σημασία στὴν τυχαία ἐπιλογή. Ἀνεξάρτητα ἀπ' τὴ θέσι πὺν παίρνει κανεὶς σήμερα

ἀπέναντι τῶν ἰδεῶν τοῦ Λαρθίνου, εἶναι ἀναμφίβολο πὼς ἀπὸ τὸν καιρὸ πὺν πρωτοβγήκε στὰ 1859 τὸ ἔργο του αὐτό, τὸ τυχαῖο, τὸ συμπτωματικό, ἀπέκτησε δικαίωμα στὴ Βιολογία. Καὶ δὲν ὑπῆρχαν, βέβαια, ἀκόμη τότε σπουδαῖες σχετικές κατακτήσεις, λίγα ὅμως χρόνια ἀργότερα, στὶς 8 Φεβρουαρίου 1865, παρουσιάξε ὁ Γρηγόριος Μέντελ στὴ «Φυσιοδιφικὴ Ἐνωσι» τῆς Brünn τὴν ἐργασία του «Πειράματα, ἐπὶ τῶν ὑδριδίων φυτῶν», πὺν γιὰ πρώτη φορὰ ἀπέδειξαν ὅτι ἡ κληρονομικότης ἀπλῶν σημείων προχωρεῖ more aleatorio, ὅπως ἓνα παιγνίδι μὲ ζάρια. Γιὰ τὸν Μέντελ καὶ τὸ ἔργο του οἱ ἀναγνώσται μας θὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν τους δύο ἄρθρα πὺν ἐδημοσιεύθησαν στὶς «Ἀκτίνες» τοῦ 1941, σελ 136-138 καὶ 160-164.

Οἱ νόμοι τοῦ Μέντελ μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ ὅτι ἀποτελοῦν σήμερα ἓνα οὐσιῶδες μέρος τῆς γενικῆς μορφώσεως. Ἀναγνωρίζονται ἀπὸ ὅλους, ὑπερτιμῶνται μάλιστα ἀπὸ τοὺς μὴ ἐιδικοὺς πὺν δὲν καταλαβαίνουν πόσο δύσκολο εἶναι, σὲ φαινόμενα σύνθετα, ν' ἀπομονώσῃ κανεὶς τοὺς παράγοντας τοῦ Μέντελ. Καὶ ὅμως, ἂν καὶ δὲν ἀμφισβητεῖται πιά ἡ σημασία τῶν κανόνων αὐτῶν γιὰ τὴ Βιολογία, ἐν τούτοις καθυστερεῖ ἀκόμη ἡ ἐξαγωγή τῶν ἀναποφεύκτων συνεπειῶν τῶν ὅσον ἀφορᾷ τὴν γενικὴ γνῶσι μας γιὰ τὴ Φύσι. Οἱ κανόνες τοῦ Μέντελ περιγράφουν πὼς χωρεῖ ἡ κληρονομικότης καὶ τὸ ἐπιτυγχάνουν αὐτὸ τόσο πιστὰ ὅπως, λόγῳ χάριν, ὁ νόμος τῆς βαρύτητος τοῦ Νεύτωνος περιγράφει τὴν κίνησι τῶν πλανητῶν. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο μορφῶν δὲν ὑπάρχει ἰσορροπία, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ ὅτι οἱ νόμοι τῆς συμπτώσεως εἶναι μόνο ἓνα χαμηλότερο σκαλοπάτι ἐνὸς κατοπινοῦ «ἀκριβοῦς» νόμου. Οἱ νόμοι αὐτοὶ δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικὴ μας ἄγνοια, ἀλλ' ἀνταποκρίνονται σὲ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα. Πάει πια ἡ ἐλπίδα ὅτι ὁ κόσμος «θὰ ἐξηγηθῆ αἰτιοκρατικῶς». Οἱ αἰτιοκρατικοὶ καὶ στατιστικοὶ νόμοι πὺν ἰσχύουν καθαρὰ στὴν κίνησι τῶν πλανητῶν καὶ στὴν κληρονομικότητα, δὲν μποροῦν ν' ἀναχθῶν ὁ ἓνας στὸν ἄλλο. Τίς πὺν πολλές φορὲς μετέχουν καὶ οἱ δύο στὴ Ζωὴ καὶ εἶναι δουλειὰ τοῦ ἐρευνητοῦ νὰ ξε-

χωρίσῃ τὸ μέρος τοῦ καθενός. Καὶ τοὺς δύο μπορεῖ κανεὶς νὰ τοὺς ἀντιληφθῆ μαθηματικὰ ὡς μερικὲς μορφὲς μιᾶς γενικῆς, ταξινομημένης, σχέσεως, πὺν περιλαμβάνει ἄλλωστε καὶ ἄλλα εἶδη ρυθμισμένων σχέσεων. Αὐτὸ εἶναι μιὰ διαπίστωσις τόσο σπουδαία, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ τὴν παραβλέψῃ κανεὶς. Τὸ ἐρώτημα ἂν τὸν Κόσμο διέπει ὁ νόμος ἢ τὸ τυχαῖο, εἶναι ἐσφαλμένο: Ὁ νόμος καὶ ἡ σύμπτωση συγχρόνως ἐπιτεροῦν παντοῦ.

Ἔτσι λοιπόν. Γίνεται ἐπὶ τέλους γνωστὴ, καὶ στοὺς εὐρύτερους κύκλους καὶ ἄρχισε νὰ ἀπασχολῆ τὰ ἄρθρα τῶν ἐφημερίδων ἡ ἀλήθεια, ὅτι ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος πὺν ἐπίστευαν ἄλλωτε πὼς ἔχει ἀπόλυτη, ἀνεξίτητη ἐφαρμογὴ καὶ τὸν ἐπρόβαλαν γιὰ ν' ἀρνηθῶν ἀκόμη καὶ ν' ἀκούσουν νὰ γίνεται λόγος γιὰ τὸ θαῦμα, ἔχει σπάσει, ἀφοῦ ἀναγνωρίζεται ὅτι κλείνει μόνο ἓνα μέρος τοῦ Κόσμου, ἀφίνοντας ἔξω καὶ ἄλλα εἶδη ρυθμῶν, ἀνεξερευνήτα ἀκόμη καὶ ἄγνωστα. Καὶ βέβαια, ἀφοῦ ἡ ἀληθινή, ἡ ἀμερόληπτη ἐπιστήμη ἔχει ἀναγνωρίσει ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια ὅτι ὁ ρυθμὸς τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Κόσμου εἶναι πολὺν περισσότερο σύνθετος καὶ πολὺπλοκος.

Κι' ἐκεῖνοι—οἱ δὴθεν ἀμύντορες τῆς Ἐπιστήμης—πὺν ἐν ὀνόματι τοῦ «καθολικοῦ» ὅπως ἐνόμιζαν, νόμου τῆς αἰτιότητος ἐξέδιδαν διαταγὲς γιὰ νὰ πειθαρχήσῃ ὀλόκληρη ἡ Δημοουργία—καὶ νόμιζαν ὅτι οὔτε Δημοουργὸς ὑπάρχει, οὔτε δημοουργία, οὔτε θαῦμα, οὔτε ἀστάθητοι παρόγοντες τῆς δημοουργικῆς Προνοίας, γιατί, λέει, τὸ ἀπαγορεύει ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος;

Οἱ καλόπιστοι ἀπ' αὐτοὺς ἀρχίζουν βέβαια, νὰ ἀνανήφουν. Οἱ ἄλλοι ὅμως, πὺν θὰ ψάξουν τώρα γιὰ νέες προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις;

Π. Δάλμ.

ΤΑ ΒΙΒΑΙΑ

Τὰ κλασσικὰ δημιουργήματα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος εἶναι μιὰ ἀστείρευτος πηγὴ ἐμπνεύσεως διὰ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων ὅλων τῶν ἐποχῶν, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν μὲ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέσα ἐκφράσεως τῆς ἐποχῆς τῶν νὰ ξαναζῶνται-νεύσουν τὰ παλαιὰ ἀριστουργήματα. Τοι-

αὐτὴν προσπάθειαν ἀποτελεῖ καὶ τὸ βιβλίον ποιημάτων τοῦ Hermann Stahl ὑπὸ τὸν τίτλον Ἡ ἔπ' ἀνοδος τοῦ Ὀδυσσεύως (Die Heimkehr des Odysseus, Jena, 1941, 265 σ. 4,50 RM.). * Ἐνα πρῶτ', εἰς τὴν πόλιν τῶν Φαιάκων, ἕνα ἡλιοθασιλευμα μὲ τὸν Εὐμαιον, ὁ ἀποχαιρετισμὸς τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἰθάκης εἶναι γεμάτα ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Ὀδυσσεύως τοῦ Ὀμήρου, ἀπὸ τὸν εὐγενῆ ἀγῶνα κατὰ τῆς ἀποξενώσεως καὶ τοῦ ὀριστικοῦ χωρισμοῦ δύο ἀγαπημένων προσώπων.

* Ὅσο κι' ἂν εἶναι βαρετὸ νὰ γράφῃ κανεὶς ἐπιστολές, ἐν τούτοις εἶναι εὐχάριστο νὰ τις διαβάξῃ καὶ μάλιστα ὅταν προέρχονται ἀπὸ διασημοὺς ἄνδρας. Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει μέσα της κάτι τι τὸ πειὸ ζωντανό, κάτι τὸ πειὸ γνήσιο σχετικὰ μὲ τὴ ζωὴ παρὰ ἕνα ὅποιοδῆποτε βιβλίον. Καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντιληφθῇ κανένας παρὰ πολλὰ γιὰ μιὰ ἐποχὴ, διαβάζοντας ἐπιστολὰς τῶν ἀνθρώπων της. Αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἔχει ἡ σειρά τοῦ ἔκδοτ. οἴκου Dieterich, στὴν ὁποίαν ἐκυκλοφόρησαν τελευταίως «Ἐπιστολὰὶ γερμανῶν κλασσικῶν» Briefe deutscher Klassiker διαλεγμένες ἀπὸ τὸν Albert Haueis, Περιλαμβάνονται ἐπιστολὰς τοῦ Lessing, τοῦ Wieland τοῦ Goethe, τοῦ Schiller, Humboldt κ. ἄ. Ἡ σειρά πού ἀκολουθεῖται εἶναι βιογραφικὴ, ὄχι κατὰ θέματα. Κάθε ἕνας ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος παρελαύνει σύντομα ἐμπρὸς εἰς τὸν ἀναγνώστη κρατώντας τὸ πακετάκι τῶν ἐπιστολῶν του. Μόνον ὁ Goethe κάνει ἐξαιρέσι καὶ ἐξετάζεται σ' ἕνα κεφάλαιο μαζί μὲ τὴν ἐποχὴν του. (Goethe und sein Zeitalter), πού ἀποτελεῖ καὶ τὸ κέντρον καὶ τὸ κορυφωμα τῆς ὅλης συλλογῆς.

* Τὸ μυθιστόρημα τοῦ Henry Bordeaux, La Cendre chaude, εἶνε ἡ συγκινητικὴ ἱστορία ἐνὸς γονέως, ὁ ὁποῖος, βυτερα ἀπὸ πολλὴν ἀγάπην, κατορθώνει νὰ σώσῃ τὴν κόρην του ἀπὸ ἕνα κακὸν γάμον, τοῦ ὁποῖου μόνος αὐτοῦ εἶναι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ τὰς καταστροφικὰς συνελείας. Αὐτὸ, καίτοι πατέρας καὶ κόρη ἔζησαν εἰς διαφορετικούς τόπους ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Ἀλλὰ ἡ ἀγάπη

τοῦ γονέως κατορθώνει τὸ πᾶν. * Ἔτσι, ὅταν ὁ πατέρας συνήντησε πάλιν τὸ παιδί του, ἡ στάκη ἦτο ἀκόμη ζεστὴ καὶ ἀνεπὶδησε ἀπ' αὐτὴν ἡ φλόγα.

* Μιὰ τολμηρὴ ἀπόπειρα στὶς ἱστορικὰς συγγραφὰς ἀποτελεῖ τὸ βιβλίον τοῦ Βέλγου ἱστοριογράφου Henri Pirene ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ γεννησις (τοῦ πολιτισμοῦ) τῆς Δύσεως» (Geburt des Abendlandes). Τὰ χειρόγραφα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ μὲ τὸν τίτλον «Ὁ Μωάμεθ καὶ ὁ Κάρολος ὁ Μέγας» (Mohammed und Karl der Grosse) ἦσαν ἔτοιμα ὅταν πέθανε ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸ 1935, ἐκδίδεται δὲ τώρα μὲ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἀπὸ τὸν γιοῦ του. Ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ἔργου εἶναι ὅτι μὲ τὴ μετανάστευσιν τῶν γερμανικῶν φύλων δὲν ἐξηφανίσθησαν τὰ κυριώτερα συστατικὰ τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ἀλλὰ παρελήφθησαν ἀπὸ τοὺς νέους λαοὺς. Ἡ Γλῶσσα, τὸ Πολίτευμα καὶ ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐξηκολούθησαν νὰ ὑπάρχουν καὶ μετὰ τὴν κάθοδο τῶν νέων φύλων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνον ἐπηρεάσθησαν. Ἡ ἐξαφάνισις τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ ἀρχισε, κατὰ τὸν συγγραφέα, μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἰσλαμικοῦ, πού κατέστρεψε τὴν ἐπικοινωνίαν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ἠνάγκασε τὴν Δύσιν νὰ ζῆσιν μεμονωμένα καὶ ἀνεξάρτητα καὶ νὰ τραφῇ ἀπὸ νέας ἰδικὰς της ἰδέας, πρᾶγμα πού ἔγρε τὴν ἔκφρασί του εἰς τὸ κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

κ. Μ. Μαρίνον, Πειραιᾶ. Ἐλάθομεν τὰ σταλέντα καὶ εὐχαριστοῦμεν. Θὰ χρειασθῇ νὰ συνεννοηθῶμεν προφορικῶς.—κ. Θ. Τσοραπ. Λάρισιαν. Δυστυχῶς τὰ ἔργα τοῦ Κλωντέλ καὶ Ἄ' Ἐρμίτ, διὰ τὰ ὁποῖα γράφετε, δὲν ὑπάρχουν μεταφρασμένα Ἑλληνιστί. Συγγαίρομεν διὰ τὰς ἰδέας πού διατυπώνετε εἰς τὴν ἐπιστολήν σας. Τὰ σταλέντα πρὸς δημοσίευσιν χρειάζονται περισσότερον τεχνικὴν ἐπεξεργασίαν.—κ. Δημ. Γκουτ. Ἐνταῦθα. Ἐλάθομεν τὴν ἐπιστολήν σας. Εὐχαριστοῦμεν. Ἐάν σὰς εἶναι εὐκολον περᾶστε ἀπὸ τὸ γραφεῖον μας.

Περιοδικὸν «Ἀκτινεῖς», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων»—Συνδρομὴ ἑτησίαν: ἐσωτερικοῦ ἔθρου. 100, τιμὴ φύλλου ἔθρου. 20—Υπεύθυνος: Δ. Γ. Σταμάτης, Καρότου 14—Προϊστάμενος τυπογραφείου: Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομύχλη 176—Ἐπιστολαὶ καὶ ἐμβάσματα: Γεώργ. Ἀλεξίου, Καρότου 14, Ἀθήνας (1)—Χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.